

Kādî Abdulcebbar'ın Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvvesindeki Rivâyetlerin Siyer Kaynakları Açısından Değerlendirilmesi

The Evaluation of the Narrations in Kādî Abduljabbār's Tasbîtu Delā'il Al-Nubuwwā' in Terms of Sīrat Sources

• Mesut AVCİ^a

^aBerlin Bilim ve Eğitim Vakfı,
Berlin, Almanya

Received: 04.05.2023

Received in revised form: 26.05.2023

Accepted: 26.05.2023

Available online: 31.08.2023

Correspondence:

Mesut AVCİ

Berlin Bilim ve Eğitim Vakfı,
Berlin, Almanya

mesut0499@hotmail.com

ÖZ Mu'tezile'nin büyük âlimlerinden olan Kādî, siyerin bazı sahalarında şaşırtıcı derecede Mu'tezile'nin fikirlerinden ayrı düşmüştür. Makalemizde de ayrıntıları ile gösterileceği üzere Kādî'nin Mu'tezile içerisinde mücize hususundaki düşünceleri biraz daha farklıdır. Sadece mücize konusu değil, birçok hususta Kādî seleflerinden farklıdır. Örneğin, Mu'tezile âlimlerinden Nazzâm, sahabeyi rivâyetleri ve ictihadları dolayısıyla eleştirmiştir. Kādî ise sahabeyi övmüş ve Mu'tezile'yi sahabeye dayandırmıştır. Kādî, bir kısım görüşleriyle Mu'tezile mezhebiyle aynı düşünmemiştir. Makalede, Kādî'nin *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve* adlı eserinde kullandığı Hz. Peygamber ile ilgili rivâyetlerin siyer kaynakları açısından değerlendirmesi yapılacaktır. Bu değerlendirmeler rivâyetlerin sıhhati üzerine olması makalenin boyutunu çok açacağından, daha çok Kādî'nin mücize olarak kullandığı siyer rivâyetlerinin klasik siyer kaynaklarındaki yeri tespit edilecektir. Makalede bütünüyle olmasa da bir kısım rivâyetlerin sıhhat durumuna kısaca değinilerek temel Siyer kaynaklarındaki konumları da tespit edilmeye çalışılacaktır. Bununla bir yönüyle Mu'tezile'nin Siyer rivâyetlerine bakışımı görmüş olacağız. Bir başka açıdan da Kādî'nin daha çok nübüvvetin delilleri olarak saydığı Siyer rivâyetlerinin kelâmî bir meselede nasıl rol oynadığını da görmüş olacağız. Kādî'da dikkat çeken bir başka husus da adeta Mu'tezile'nin genel prensiplerinden olan rivâyetlerin akıl süzgecinden geçirilmesi prensibini çok kullanmadan rivâyetleri olduğu şekliyle rivâyet etmesi ve bu rivâyetlerin aklî yorumlarla birçok yerde delil olduğu iddiasıdır. Makalede Kādî'nin kullandığı bu rivâyetlerin varsa Siyer kaynaklarında nerede ve ne şekilde kullanıldığı da özet olarak verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kādî Abdülcebbar; Mu'tezile; mucize; siyer; rivâyet

ABSTRACT Qadi Abd al-Jabbar, one of the great scholars of Mu'tazila, surprisingly diverged from Mu'tazila's ideas in some areas of siyar. As will be shown in detail in this article, Qadi's views on müjiza within the Mu'tazila are slightly different. Qadi differs from his predecessors not only on the issue of miracles but also on many other issues. For example, al-Nazzâm, one of the Mu'tazilite scholars, criticised the Companions for their narrations and ijihad. Qadi, on the other hand, praised the Companions and based the Mu'tazila on the Companions. In this article, the narrations about the Prophet used by al-Qadi in his work *Tathbit Dala'il Nubuwwat* will be evaluated in terms of sīrat sources. The article will also mention the authenticity of some of these narrations and try to determine their positions in the main sources of sīrat. In this way, we will be able to see the Mu'tazilite view of the sīrat narrations from one aspect. From another point of view, we will also see how the sīrat narrations, which Qadi mostly counts as proofs of prophethood, play a role in a theological issue. Another noteworthy point in Qadi is that he narrates the narrations as they are and claims that these narrations are evidence in many places with rational interpretations without using the principle of filtering the narrations through reason, which is one of the general principles of Mu'tazila. The article will also summarise where and how these narrations used by Qadi are used in the sīrat sources, if any.

Keywords: Qadi Abd Al-Jabbar; Mu'tazila; miracle; sīrat; narrations

EXTENDED ABSTRACT

Qadi Abd al-Jabbar (d. 415/1025), In order to prove the prophethood of Muhammad Qadi Abd al-Jabbar (d. 415/1025) wrote a work by himself called *Tathbit Dala'il Nubuwwat Sayyidina Muhammad*, ('The Establishment of Proofs for the Prophethood of Our Master Mohammed'). The term *Tathbit Dala'il Nubuwwat* refers to the works that a prophet personally shows to prove that he is right, or describes natural events that occur outside of him as evidence of his prophethood, as well as works that deal with them. The supernatural events that the prophets performed with the permission of Allah were called evidence because they made their interlocutors incapable of creating the like, and because they proved prophethood.

In the article of Qadi Abd al-Jabbar's the proofs on which the Prophet relied while proving his prophethood will be tried to be presented in a systematic way and a brief evaluation of these narrations will be made from the point of scientific knowledge. What we really want to process is not Prophethood, which is the subject of kalam science; it is to reveal how sīrat science evaluated the evidence given. In this issue, where there is a very wide literature, the subject will be handled only within the framework of his ideas in order not to exceed the article limit. The main goal of the study is to show how reliable a method is to use the sīrat narrations as evidence for Prophethood.

The evidence put forward by Qadi Abd al-Jabbar to prove the prophethood of the Prophet is obvious. According to him, the transaction that takes place within the framework of certain conditions proves the risk. The evidence of the prophethood of the Prophet is that he showed his prophethood claim to the prophet after. Therefore, Qadi. He considered some of the events that occurred in the Prophet's life as miracles from his own framework.

Qadi not address some of the narrations contained in both the hadith books and the classical and modern sīrat (Arabic: سيرة) works while dealing with this issue. For example, although he covered the incident of Isra', gave information about the subject and mentioned that it was a miracle, he never mentioned the incident of Mi'raj, which is considered almost an integral part of the subject of Isra', in this book. He did not give any information about why he did not address the issue of Mi'raj. In any case, Qadi never talked about the health of the incidents he dealt with while processing the subjects, and he did not mention the authenticity or weakness of the narration about any subject, since he considered the issues covered in the book absolutely authentic from his own lodges.

Qadi was sometimes seen as problematic from the point of view of hadiths and scholars, dealt with some of the issues on which there was a lot of discussion, and was shown as direct evidence of prophethood when dealing with such issues. For example, the event of the splitting of the Moon into two has been criticized by many hadiths and sīrats both in the classical period and in the modern period. Qadi did not touch on any of these discussions, and without taking into account the different narrations of this issue, he accepted the issue as conclusive beyond doubt from his own point of view and put it forward as evidence for his own claim.

At the same time, Qadi did not go into detail about these issues by looking at them holistically while addressing some of the issues, he considered the issue as evidence of prophethood in its entirety.

Mu'tezile ekolü, İslâm'ın diğer dinler, kültür ve medeniyetlerle karşılaştığı süreçte ortaya çıkmıştır. Akılcı, eleştirel ve sorgulayıcı bir din söylemini benimsemiştir. İslâm Düşünce çizgisinde köklü izler bırakmış, geniş düşünce alanına sahip olması dikkat çekicidir. Bu makalede genel olarak Mu'tezile'nin Siyer rivâyetlerine bakış tarzı ve metodundan çok, bu ekolün güçlü temsilcilerinden biri olan Kādî Abdülcebâr'ın eserinden hareketle Hz. Peygamber'in hayatı hakkındaki rivâyetlerinin siyer ilmi açısından değeri üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Yaşadığı dönemde ve kendisinden sonraki dönemde Mu'tezile üzerinde büyük etkisi olan Kādî Abdülcebâr, Mu'tezile âlimlerinin savunmuş oldukları bir kısım görüşlerden tamamen ayrı düşünmüştür. Bir kısım fikirleri ile Ehl-i Sünnet'e çok yakın olmasına rağmen, Mu'tezile'nin temel fikirlerini savunmaktan geri durmamıştır. Kādî, ilmi etkinliklerin yoğun olarak yaşandığı, büyük kütüphanelerin kurulduğu, ilim adamlarının destek gördüğü ve ilim meclislerinin sıkça yapıldığı bir dönemde yaşamıştır.¹ Kādî, fıkhıta Şâfiî mezhebine mensuptur. Şiî, Mu'tezilî ve Sünnî Müslümanların oluşturduğu topluluğa yirmi beş sene baş kadılık yapmış olması, Kādî'nin fikirlerinde ne kadar dengeli bir şahıs olduğunun ayrı

¹ İlyas Çelebi, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadî Abdülcebâr*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2002, s. 206. Kādî Abdülcebâr'ın hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz: Kādî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse* (Mukaddime); Kādî Abdülcebâr, *Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2017, s. 25; Kādî Abdülcebâr, *Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve*, 28-29. Ayrıca bk. Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebi Yakub İshak İbn Nedim, *Fihrist*, thk. Rıza Teceddüd b. Ali b. Zeyni'l-Abidin el-Hairî el-Mazindirî, Beyrut 1988, s. 204, 210,216.

bir ispatıdır.² Kādî'dan önce Mu'tezile mezhebi sistematik bir yapıya sahip değildi. Kādî, Mu'tezile mezhebinin fikirlerinin sistemleşmesini sağlamıştır. Aynı zamanda hadis, tefsir, fıkıh, kelim ve dinler tarihi gibi farklı alanlarla ilgilenmiş, ufku ve geniş kültürü ile Mu'tezile düşüncesinin yaşatılmasında önemli bir yeri olmuştur. Mezhep mensupları katında görüşleri muteber kabul edilmiş, zaman zaman eleştirileri olmuş olsa da genel anlamda Mu'tezilî âlimleri savunmaya gayret etmiştir.³ Kādî Abdülcebbar'ın Hadis ilminde derin ilim sahibi olduğu ve büyük muhaddislerden ders aldığı rivâyet edilmiştir.⁴ Hadis ilmine dair müstakil bir eseri olmasa da hadis konusunda yazmış olduğu *Emâli* adlı eseri vardır.⁵ Kādî Abdülcebbar'ın hadisleri kullanımını incelendiğinde, amel hakkındaki hadislerin kabulünde herhangi bir sorun gözükmemektedir. Akâid ile ilgili olan ve Mu'tezile'nin prensiplerine uyan hadisleri de makbul kabul etmiştir. Mu'tezile'nin prensiplerine aykırı olan hadisleri ise ya te'vil etmiş ya da reddetmiştir.⁶ Ona göre Âhâd haberler ve şartları sahih olan rivâyetler de sünnettir.⁷ Kādî, delilleri "Akıl, Kur'ân, Sünnet ve İcmâ" olarak sıralamıştır.⁸ Kādî Abdülcebbar'ın siyer hakkındaki görüşleri bu tarihi hakikatlerin içerisinde değerlendirilmeli ve onun fikirlerinin diğer Mu'tezilî âlimlerinin fikirlerini yansıtmış olduğu düşünülmemelidir.

Yapılan araştırmalar delâil konusuna ilk yer verenin İbn İshak (ö. 151/768) olduğunu ortaya koymuştur. Bu konuda ilk defa müstakil eser yazan kişinin de Mu'tezile'den Dırâr b. Amr olduğu söylenmiştir.⁹ Genel anlamda Hz. Peygamber'in peygamberliği için oluşturulan belgelere de "beşâiru'n-nübüvve" denilmiştir.¹⁰ Mûcize, delâilü'n-nübüvve'den muhaliflere meydan okuyarak onları aciz bırakması yönüyle ayrılır. *Delâ'ilü'n-nübüvve*'de ise durum böyle değildir.¹¹

Kādî, eserinde bol hadis ve siyer malzemesi kullanmıştır. Bu eseri delâil türü eserler içerisinde sayılmıştır. Fakat kullandığı hadis ve siyer rivâyetlerinin çokluğu ve aynı zamanda sıradan bir *delâil* kitabı gibi rivâyetleri vererek geçiştirmemiş olması, esere bir yönüyle de Siyer kitabı özelliği kazandırdığı söylenebilir. Kādî, eserini yazma amacını şu şekilde özetlemiştir: "Bu kitap, Allah'ın Rasûlü Nebimiz Muhammed (s.a.v)'in nübüvvetinin delilleri ile onun mucizelerinin delillerini tespit eden ve bunları inkâr edenlere cevaptır."¹² Kādî, Hadisleri rivâyet ederken sıhhat durumlarıyla ilgilenmemiş, sened tenkidini tamamen ihmal etmiştir. O, hadislerin sıhhatiyle ilgilenmek yerine hadislerin nasıl anlaşılması ve yorumlanması gerektiği üzerine yoğunlaşmıştır.¹³

A. MU'TEZİLE EKOLÜNDE HZ. MUHAMMED (S.A.S.)

Bütün İslâm mezhepleri gibi Mu'tezile de nübüvveti iman esaslarından saymıştır. Ehl-i Sünnet'ten farklı olarak Mu'tezile, nebi ve resûl terimlerinde fark olmadığını iddia etmiştir. Buna delil ise Allah'ın Hz. Muhammed'e çeşitli âyetlerde nebi ve resûl şeklinde seslenmiş olmasıdır. Mu'tezileye göre son pey-

² Kādî Abdülcebbar, *Fazlu'l-İ'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 122.

³ Kādî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, çev. İlyas Çelebi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2013, 1/46-48.

⁴ Abdülkerim Osman, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse Mukaddimesi*, s. 13-23.

⁵ Abdülkerim b. Muhammed er-Râfî el-Kazvîni, *et-Tedvin fi Ahbâri Kazvîn*, Beyrut 1987, 2/170, 260, 318, 451; 3/7, 337.

⁶ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, Mektebetü'n-Nahdati'l-Mısıriyye, Kahire 2001, 3/85.

⁷ Kādî Abdülcebbar, *Fazlu'l-İ'tizâl*, s. 185-186.

⁸ Kādî Abdülcebbar, *Fazlu'l-İ'tizâl*, s. 139.

⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Delâilü'n-Nübüvve", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, 9/115-117.

¹⁰ Yavuz, "Delâilü'n-Nübüvve", s. 115.

¹¹ Halil İbrahim Bulut, "Mûcize", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, c. 30, s. 50.

¹² Kādî, *Tesbitü Delâil*, önsöz.

¹³ Konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Abdülvasıf Eraslan, "Mu'tezile'ye Göre Hadis Tenkid Kriterleri: Kādî Abdülcebbar Örneği", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2019, c. 17, sayı: 2, s. 119-138.

gamber olan Hz. Muhammed, zamanının en faziletli insanıdır. Kur'an, Hz. Peygamber'in en büyük mûcizesidir.¹⁴

Mu'tezile'nin sistematik hâle gelmesinde önemli rol oynayan Ebû'l-Hüzeyl Allâf'ın (ö. 227 /841) şu rivâyeti Mu'tezile ekolünün Hz. Muhammed'in peygamberlik misyonunu özetleyecek niteliktedir. Rivâyete göre bir şahıs Kur'an'daki bir kısım âyetlerin çelişik, diğer bir kısmının da anlaşılmadığı vehmine kapıldığını söylemiş, bazı âyetlerde de gramer hatası olduğundan kuşku duyduğunu ifade etmiş ve bunlara cevaplar beklemiştir. Rivâyetteki diyalogda Ebû'l-Hüzeyl, sistemli olarak Kur'an'ın mükemmel olduğunu, vahyin indiği Hz. Peygamber'in kişiliği, üstün konuşma yeteneğinin içinde yaşadığı ısrarla inkarı ve itirazı tercih eden toplum açısından açıklamaya çalışmıştır. Kur'an hakkında şüphe içinde olan kişiye Hz. Peygamber'in Arapların en üstünü olduğunu, mükemmel bir ifade yeteneği bulunduğunu, kavminin nezdinde Arab'ın en zekisi olduğunu bundan dolayı kusurlu bir yönünün olmadığını ifade eder. Arapların tartışmacı ve Hz. Peygamberi yalanlamaları hususundaki çabalarını söyleyerek Hz. Peygamber'in bir hatası olsa bunu tespit edebileceklerini anlatır. Sonuç olarak Ebû'l-Hüzeyl, Kur'an'da herhangi bir çelişkinin olmadığını, üstünlüğünü ispatlamaya çalıştığı Hz. Peygamber'in de herhangi bir tenakuza düşmediğini bundan dolayı sözlerine uyulması gerektiğini söylemiştir.¹⁵

B. KÂDÎ ABDÛLCEBBÂR VE SÎRET RİVÂYETLERİ

Kâdî, kitabında sık sık siyer rivâyetlerini Hz. Peygamber'in birer mûcizesi olarak görmüştür. Bu mûcizelerin her birinin de Hz. Peygamber'in nübüvvetinin birer ispatı olduğunu ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in nübüvvetine, gerek o dönemde gerekse daha sonraki dönemlerde itirazlar yapılmıştır. Bu itirazlara yine sîreti içerisindeki mûcizelerle gerekli cevaplar verilmiştir.

Kâdî, Hz. Peygamber'in hayatını ele alırken Siyer kaynaklarından ziyade hadisleri kullanmıştır ve hadisleri alırken hadislerin sıhhatlerine değinmemiş, muhtevaları ile ilgilenmiştir. Bu yüzden sahih hadisleri kullandığı gibi zayıf, mevzu hatta kaynağı belli olmayan hadisleri de kullanmıştır. Hadislerin değerlendirmesini sadece *el-Emalî* isimli eserinde hadislerin senetlerini vererek yapmıştır. Fakat senet tetkiki ve sıhhat kritiğine girmeyerek, "in sahha: eğer bu sahih ise" ibaresini kullanarak hadisleri açıklama bölümüne geçmektedir.¹⁶ Makalemizin asıl konusu olan Kâdî'nin *Tesbîtü Delâ'ili'n-Nübüvve* adlı eserinde siyer rivâyetlerini verirken sıhhatlerine değinmemiştir.

1. İSLÂM'IN MUZAFFER OLACAĞINI İLAN

Allah Rasulü'nün, en zayıf olduğu bir zamanda dahi İslâm'ın galip geleceğini bildirmesi ve bundan hiçbir şekilde şüphe duymadan anlatması, Hz. Peygamber'in risâletinin mûcizevi yönlerinden biridir: "Allah, O'na va'dinin gerçekleştiğini ve sözünün yerine getirildiğini hatırlatarak şöyle buyurmuştur: "Şâyet sana hile yapmak isterlerse muhakkak ki Allah sana yeter. Seni yardımıyla ve müminlerle güçlendirecek olan O'dur. Mü'minlerin kalplerini birbirine O ısındırdı. Yoksa yeryüzünde ne varsa, sen hepsini harcasaydın yine de onların kalplerini böyle ısındıramazdın. Lakin Allah kalplerini kaynaştırdı. Muhakkak ki O, azîzdir, hakîmdir."¹⁷ Çünkü Muhâcirin ve Ensârın onun çevresinde bir araya gelmesi, onun nübüvvetine inanmaları hatta daha önce belirttiğimiz bu şartlarda ve daveti açıkça ilan ettiği bu

¹⁴ Kâdî Abdulcebbâr, *el-Münye ve'l-emel*, thk. İsmâ'uddin Muhammed Ali, İskenderiye 1985, 44 vd.

¹⁵ Kâdî Abdulcebbâr, *el-Münye ve'l-emel*, 44 vd.; Abdurrahman Bedevî, *Mezahibu'l-İslâmiyyin*, Beyrut 1971, 1/125.

¹⁶ Kâdî Abdulcebbâr, *el-Emalî*, Biblioteca Apostolica, Vaticana, VAT. ARABO 1027/1., Varak no: 13a, 42a, 44b, 70b.

¹⁷ Enfâl, 8/62-63.

durumda ona bütün benlikleriyle bağlanmaları, yeryüzündeki herkesin ittifakı ile olabilecek ve tamamlanabilecek bir şey olmadığı açıktır. Bu, Allah'ın tedbiri ve yaratmasıyla meydana gelmiştir. İşte bu, onun harikulade âyetlerinden mucizelerinden biridir.”¹⁸ Burada dikkat edilecek noktalardan biri de Kâdî'nın bu zor şartlarda insanların bu davete evet demelerinin de Allah'ın sayesinde olduğunu düşünmesidir. Zorluğun, işkencenin ve hatta ölümün olduğu yere insanları toplamaya bir beşerin gücü yetmeyecektir. Bu ancak Allah'ın takdiri ile olmuştur. Bu da bu olayın açık bir mucize olduğunu göstermektedir.

Kâdî, bu durumun delil olmasını şu sözleriyle özetlemiştir: “O kişiler akıllıydılar ve bunu biliyorlardı. Bir kavmin lideri, kendisinin kavmine doğru olmayan sözler söylediğini ve onların da reisin yalan söylediğini bildiği halde onlara, “Siz birbirinize karşı azgınlık eden düşmanlar idiniz. Sonra birbirinizle samimi dostlar olan kardeşler oldunuz. Allah benim sayemde sizi hidâyete erdirdi ve sizi bir araya getirdi” demesi aklen imkansızdır. Bu, nübüvvet iddia etmeyen bir reis hakkında nasıl mümkün değilse, doğruluk ve nübüvvet iddia eden bir kimse hakkında acaba nasıl mümkün olur? Bu sözleri, Hz. Peygamber'in düşmanı olan Yahudiler, Hristiyanlar, Kureyş ve diğer Araplar işitmişlerdi. Onun doğruluğu onları susturmuş, davetini tamamlaması ve yerine getirmiş olması onların akıllarını şaşılacak hale getirmişti. Çünkü onlar, önceki ifade edilmiş olan zor şartlarda onun karşısında durmuşlardı.”¹⁹ Hz. Peygamber en zor zamanlarda dahi ashabına İslâm'ın muzaffer olacağı müjdesini vermiştir. Bunun en güzel örneğini Hz. Peygamber'in Ammâr b. Yâsir ailesine verdiği müjdede görmekteyiz: Hz. Peygamber, Yâsir ailesinin çektikleri karşısında hüzünlenip onlara şu şekilde dua etmiştir: “Allah'ım, sen Yâsir ailesini bağışla!”²⁰ ve onlara, “Sabredin ey Yâsir ailesi, size müjdeler olsun! Sizin mükâfatınız cennettir”²¹ sözleriyle müjde vermiştir.

2. YILDIZLARIN KAYMASI

Bu duruma şeytanların gayb âlemini dinleme girişimi demek yerinde olur. Bu dinleme girişimi Kur'an'ın farklı sûrelerinde anlatılmıştır. Bu sûreler şunlardır: Cin 72/8-10, Hicr 15/16-18, Sâffât 37/6-10 ve Mülk 67/5. Bu konuda Kâdî'nın açıklamalarından önce âyetlerde yıldız kayması olarak ifade edilen “Şihâb” (شهاب) kelimesini incelemek yerinde olacaktır. Râgıb el-İsfahânî “şihâb” kelimesini “yanan ateşten çıkan parlaklık”, “eş-şuhbetu” kelimesini ise içinde siyah bulunan beyaz renk olarak tanımlar.²² Müfessirler şihâb kelimesini “yıldız veya parlak yıldız”²³ ve “ateş parçası, ateşten yükselen alev veya ateşin parlaklığı”²⁴ olmak üzere iki şekilde tarif etmişlerdir.

Şeytanların gökten haber almak amacıyla göğü dinlemelerine engel olmak için atılan şihâblar Hz. Peygamber'in risâleti etrafında tartışılmış ve bu çerçevede birçok farklı fikir ortaya atılmıştır. Bu hadiseyi nübüvvetin mucizesi sayıp, bunun peygamberlik ile birlikte meydana çıktığını kabul edenler olduğu

¹⁸ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve*, s. 63-64.

¹⁹ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve*, s. 64.

²⁰ Muhammed b. Sa'd b. Meni el-Haşîmi el-Basri İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakati'l-Kebir* (Tabakat), çev. Musa Kazım Yılmaz, Siyer Yayınları, İstanbul 2014, 3/249.

²¹ İbn Hişam, *Siret-i İbn Hişam Tercemesi*, çev. Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul 1985, 1/342; Hâkim, Ebu Abdullah Hafız, *Müstedrek ala Sahihayn*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1978, 3/432.

²² Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garibu'l-Kur'an*, thk. Safvan Adnan ed-Dâvudî, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1412, 1/465. Kelime ve türevleri ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Abdalbâki, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-muhfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru'l-Hadis, Kahire 1364/1945, s. 388.

²³ Ebû Muhammed Abdillâh b. Müslim ed-Dineverî, *Garibu'l-Kur'an*, thk. Said el-Lihâm, 1/202, 418; Ebû İshâk İbrahim b. Es-Sırrî ez-Zeccac, *Me'ani'l-Kur'an ve irâbuhu*, thk. Abdulcelil Abduh Şelbi, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1998; Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverîdî, *en-Nüketu ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdumaksûd b. Abdurrahîm, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1992, 6/112.

²⁴ Ebu'l-Muzaffer Mensur b. Muhammed es-Sem'ân, *Tefsiru'l-Kur'an*, Dâru'l-Vatan, Riyad 1998, 6/66; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, Dâru İbn Kesir, Beyrut 1414/1993, 3/151; Muhammed Seyyid Tantâvî, *et-Tefsiru'l-vesit lil Kur'âni'l-Kerim*, Dâru'l-Nahde, Kahire 1997, 8/28.

gibi, çeşitli delillerle bu başlangıçlı risâlet öncesine dayandıran görüşler de ileri atılmıştır. Örneğin, şeytanların göğü dinlemelerinden men edilmesinin risâlet öncesine dayandığını iddia eden Zemahşerî (ö. 538/1144) bu iddiasını ispatlamak için Arap şiirini kullanmıştır.²⁵ Cevâd Ali (ö. 1987) de Câhiliye Araplarının bu konuda bilgi sahibi olduklarını söylemiştir.²⁶ Diğer taraftan bu hadisleri nübüvvetin birer mûcizesi olarak kabul eden kişilerin en başında olan Ebu'l-İshâk ez-Zeccâc (ö. 311/923) bu olayın Câhiliye Arapları tarafından bilinmediğini iddia etmiştir.²⁷ Bu görüşü Matürîdî (ö. 333/944)²⁸ ve tarihçi Makdisî (ö. 600/1203)²⁹ de kabul etmişlerdir. Ebu'l Berekat en-Neseffî (ö. 710/1310) şihâb hadisesinin risâletten sonra olduğu görüşünün cumhûrun görüşü olduğunu ifade etmiştir.³⁰ Nevevî konuya farklı bir şekilde yaklaşmıştır. Onun düşüncesine göre şihâblar risâletten önce de bilinmekteydi. Ancak bu şihâblar ile şeytanların yakılarak göğü dinlemekten engellendikleri risâletten sonra öğrenilmiştir.³¹ Kâdî Abdülcebbâr'ın da görüşlerinin bu yönde olduğunu söyleyebiliriz.

Kâdî, Hz. Peygamber, Mekke'deyken bilinenin dışında farklı bir şekilde yıldızların kaymasının da peygamberliğin delillerinden olduğunu ifade etmiştir. Kâdî bu hadisenin müthiş bir âyet, delil olarak büyük, açık ve net bir mûcize olduğunu ifade etmiştir. Kur'an'da bu hadiseden bahseden âyetler olduğunu söyleyerek; Cin sûresinin 8 ve 9. âyetlerini delil olarak sunmuştur.³² Kâdî, bu olayın meydana gelişinin delili olarak, Rasûlullah'ın bu sûreyi okuması, dost düşman herkese delil getirmesidir, demiştir. Rasûlullah gökyüzünde herkesin görebileceği bir hadiseden bahsetmiştir. Peygamberlik iddiasında bulunan bir kişinin böyle açık olan bir durumda yalan söylemesinin asla mümkün olmayacağından bahsetmiştir. Kâdî bu durumu daha açık bir ifade ile şöyle bir soruyla açıklamıştır: "Rasûlullah böylesine açık bir yalan söylediye, onun etrafında nasıl toplandılar?"³³ Kâdî, yıldızların kayması hadisesini uzun uzadıya diğer Mu'tezilî âlimlerin de görüşlerini vermiş,³⁴ bu hadiseler üzerinden bir kısım gök olayları ile ilgili Yunan filozoflarının görüşlerine de yer vermiş ve yer yer bu görüşlere eleştiri getirmiştir.³⁵

Şihâblar, Hz. Peygamber'e gelen vahyin kötü güçlerin istilasına uğramasını engellemek amacıyla oluşturulmuş bir koruma şekli olarak düşünülmesi sebebiyle Hz. Peygamber'in bir mûcizesi olarak kabul edilmiştir. Gökteki hareketliliğin zamanı olarak, ister risâlet öncesi isterse sonrası olarak kabul edilsin, kabul edilen ortak nokta ise gökteki hareketliliğin diğer dönemlere nazaran artmış olmasıdır. Kahinler için bilgi kaynaklarından biri şeytanların gökten haber getirmesinin engellenmesi ve Arap toplumu içerisinde yaygın olarak bulunan kâhinliğin ortadan kalkması da ayrıca Hz. Peygamber'in mûcizesi olarak kabul edilmiştir.

Kâdî'nin mûcize olarak ifade ettiği bu olaya Kur'an'dan ve hadislerden deliller getirmek mümkün gözükmemektedir. "Ve onu (göğü) taşlanarak kovulmuş her şeytandan korudu. Ancak kulak hırsızlığı yapan olursa, onu da parlak bir ışık kovalar."³⁶ Başka bir âyette ise şöyle buyrulmuştur: "And olsun ki Biz, en yakın göğü kandillerle süsledik ve onlarla şeytanların taşlanmasını sağladık..."³⁷

²⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/625-626.

²⁶ Ali Cevad, *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm*, Dâru's-Sâkî, 4. baskı, Beyrut 1422/2001, 8/335.

²⁷ Zeccâc, *Me'ani'l-Kur'an*, 3/176; 5/99.

²⁸ Matürîdî, *Te'vilat*, 8/547.

²⁹ Makdisî, Muttahar b. Tâhir, *el-Bed' ve'l-târîh*, Mektebetu Sikâfetu'd-Diniyye, Kahire ts.

³⁰ Neseffî, Ebu'l-Berekât Abdurrahman, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1998, 3/555.

³¹ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şerif, *el-Minhâc şerhu Sahîh Müslim b. Haccâc*, Dâru lhyâu't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1392/1972, 4/168.

³² Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, s. 142.

³³ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, s. 144.

³⁴ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, s. 150-164.

³⁵ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, s. 164-166.

³⁶ Hicr, 15/17-18.

³⁷ Mülk, 37/5.

3. SAHABENİN ZORLUKLARA DÜŞMESİ

Kādî, Hz. Peygamber'in hayatının tarih ile ilgili bölümünü sade ve kısa tutarak geçmiş, daha çok mucize olarak gördüğü bölümler üzerinde durmuştur.

H. Peygamber, "Onları (sahabeyi) bütün zorluklarla sorumlu tuttu. Onları rahatlıktan sıkıntıya ve barıştan düşmanlığa çıkardı. Onları alışık olmadıkları ve âdet edinmedikleri şeylere mecbur kıldı. Onları, her türlü külfet ve zahmete soktu. Fakat onlar, bu şartlarda ona icabet ettiler. Resûlullah'ın gelişinin zikrettiğimiz şartlarda olması, onun nübüvvetinin âyetlerinden ve delillerindedir."³⁸

Aslında bu sayılanların mucize olması Hz. Peygamber'in bağlularını çileli bir yola çağırması olmasından değildir. Bunun delil/mucize olmasının sebebini Kādî şöyle anlatmıştır: "Ashabının Hz. Peygamber'e itaat etmesini, kavminin onu tasdik etmesini, askerler ve kalabalıklara sahip olmasını, onun nübüvvetinin delillerinden saymamızın sebebi; daha önceden bunların olacaklarını haber vermesinden dolayıdır. Nitekim bunlar, açıkladığımız ve beyan ettiğimiz o şartlara rağmen onun haber verdiği ve söylediği şekilde olmuştur."³⁹ Hz. Peygamber'in bu olacakları önceden haber vermiş olması ve bunları anlatırken bunlardan hiçbir şekilde şüphe duymadan anlatmış olması da bunun mucize olduğunun delillerindedir. Böyle olduğunun en güzel anlatımı; "Akıllı kimse, düşmanına ve dostuna davasını ispat etmeyen bir şeyi delil olarak sunmaz"⁴⁰ sözüdür. Âyet ve hadislerde İslâm'ı tercih edenlerin çekecekleri sıkıntılar belirtilmiştir. Hz. Peygamber bunları insanlara anlatmıştır. İman edenlerin bunları yaşamış olması bir delil olduğu gibi Hz. Peygamber'in bu hususları anlatırken bundan şüphe duymaması da aynı şekilde delildir. Hatta bu sıkıntılarının arkasından kurtuluşun geleceğini haber vermiş olması da bu mucizenin tamamlayıcısı gibidir.

Kādî'nın ele aldığı bu konunun Siyer kaynaklarımızda da birçok örneğini görmekteyiz. Bunlardan sadece bir tanesini örnek verebiliriz: Hz. Peygamber, Hudeybiye antlaşmasında Mekke'de bir kişi İslâm'ı kabul eder ve Medine'deki Müslümanlara sığınırsa tekrar Mekkelilere teslim edilmesi gerektiğini belirten maddenin gereği olarak, o sırada yeni Müslüman olan Ebû Cendel'i Kureyşlilere teslim etmiştir. Ebû Cendel'in o sırada yapmış olduğu konuşma Müslümanları derinden etkilemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Ey Ebû Cendel! Sabret. Allah sana sabretmenin karşılığını verecektir, sen ve seninle birlikte olan mustazaflara Allah yakında bir kurtuluş yolu verecektir. Biz bir kavimle bir sulh antlaşması yaptık. Bundan dolayı seni veriyoruz" demiştir.⁴¹ Bu hadiseye çok üzülen Hz. Ömer, Resûlullah'a gelerek: "Sen gerçekten Allah'ın peygamberi değil misin?" şeklinde başlayan birkaç sorusuna Hz. Peygamber: "Evet, Ben Allah'ın Rasûlüyüm, hiçbir konuda ona isyan edemem, o bana yardım edecektir" diyerek sözlerini sürdürmüştür.⁴²

4. AY'IN YARILMASI

Kādî, Ay'ın yarılması mucizesinin Rasûlullah'ın doğruluğu ve nübüvveti hakkındaki en büyük âyetlerden ve kıymetli delillerden olduğunu söylemiştir.⁴³ Kādî bu mucizeyi inkâr edenlerin şu şekilde bir kıyasla ne kadar büyük bir hata işlediklerini anlatmaya çalışmıştır: "Bunu iddia eden kimse ile "Onun

³⁸ Kādî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve*, s. 54.

³⁹ Kādî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve*, s. 54.

⁴⁰ Kādî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve*, s. 116.

⁴¹ Buhârî, Şurûh 15; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4/169-170; Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, 6/217-237; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 5/388-415.

⁴² İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 3/317; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülük*, 2/116-124; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 2/200-204; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4/173-176; Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, 6/122; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1993, 1/253-260.

⁴³ Kādî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve*, s. 126.

Kur'an ve benzeri gibi getirdiği hiçbir şeyin doğruluğuna ve nübüvvetine delil getirmediğini" iddia eden kimse arasında bir fark yoktur."⁴⁴ Daha sonrasında Kādî, bu mûcizeyi isbat için delillerini saymıştır:

- a. Kur'an'da Kamer sûresinin ilk iki âyetini delil olarak getirmiştir (Kamer, 54/1-2), Allah'ın burada direk Ay'ın yarılmasından bahsetmesinin bir delil olduğunu ifade etmiştir. Kādî, bu mûcize ile ilgili delillerinin çoğunluğunu bu âyetin üzerine bina etmiştir. Âyette "Ay yarılacak" denilmeyip de "yarıldı" denmesi, onun gerçekleşmiş, olmuş ve meydana gelmiş iki ayrı olaydan haber verdiği anlaşılmaktadır. Âyetin sonrasının da bu hususuyla uyumlu olarak geldiğini ifade etmiştir: "Bir mûcize ile karşılaşacak olsalar hemen yüzlerini dönerler ve "devam eden bir sihir" derler." Bununla Allah'ın bu mûcizenin görülen bir mûcize olduğunu haber verdiğini söylemiştir.⁴⁵ Kādî bu âyetlerden sonra gelen iki âyetin de konuyu destekler mahiyette uyumlu olarak geldiğini ifade etmiştir. "And olsun ki onlara, (batıl üzerinde kalmalarını) önleyecek haberler geldi. Bunlar üstün hikmettir! Ama uyarılar fayda vermiyor."⁴⁶ Bu söylenenler, gerçekleşmemiş ve olmamış şeyler için denilmez.⁴⁷
- b. Kādî, bir yerde Mu'tezile'den Nazzâm'ın (ö. 231/845) "Ay'ın yarılmasını neden bütün insanlar görmedi?" şeklindeki itirazına da; "Çünkü bütün insanlar sözleşmiş değillerdi, bu hadise gece meydana gelmiştir. Onların göreceği vakit ve gerçekleşmesi hakkında bilgileri olmadığından bütün insanların görmemiş olması normaldir" demiştir. Ayrıca örnek bazında Ay tutulmalarının dahi sadece belli sayıda insanlar tarafından görülmüş olmasını buna örnek getirir. Nazzâm'a karşı bir başka cevapta, Allah'ın kullarının maslahatı için bu hadiseyi sınırlı sayıda insanın görmesine izin verdiğinden bahsetmiştir.⁴⁸
- c. Kādî, bir başka delil olarak sahabenin bu hususta icmâ etmiş olduğundan bahsetmiştir. Hatta konu ile ilgili bir rivâyet vermiştir: Medain'de Huzeyfe b. Yemân'ın insanlara bir konuşma yaptığını ve Ay'ın yarılması olayından bahsettiğini rivâyet etmiş, bundan dolayı onlar, "Beş şey gerçekleşti: Rûm, kamer/ay, duhân, batşe ve lizâm."⁴⁹ Sahabe bu olay hakkında kendi aralarında konuşurlardı.⁵⁰
- d. Kādî Abdülcebbâr'ın bir diğer delili de, akıllı bir kişinin bu olayı yapan kimse ile karşılaşarak onu görenlerin önlerinde hakkında şehâdeti ve konu hakkında bilgi sahibiyken yalanlaması ve kabul etmemesi câiz olmayacaktır. Kādî Abdülcebbâr, ashabın Ay'ın ikiye bölünmesi gerçekleşmediyse, bu hâdisenin olmadığını söylememeleri de câiz olmaz, demektedir. En azından onlar "böyle bir şey olmadı" demeliydiler.⁵¹

Kādî'nın birçok mûcizenin arkasından kullandığı en önemli aklî delili olan şu sözünü de bu konu için son delil olarak vermiş olâlim: "Rasûlullah, dost ve düşmanlarına kendisine ihtiyaç olmayan bir şeyi takdim edip delil getirecek değildi."⁵²

Ay'ın ikiye bölünmesi (İnşikâk-ı Kamer)⁵³ gerek Ehl-i Sünnet âlimlerinin gerekse Mu'tezile âlimlerinin kendi içerisinde dahi ihtilafı bir konu olmuştur. Bir kısım âlimler bu olayın geçmişte bir mûcize

⁴⁴ Kādî Abdülcebbâr, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, s. 128.

⁴⁵ Kādî Abdülcebbâr, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, s. 129-130.

⁴⁶ Kamer, 54/4-5.

⁴⁷ Kādî Abdülcebbâr, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, s. 130.

⁴⁸ Kādî Abdülcebbâr, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, s. 130.

⁴⁹ Buhârî, "Tefsir", 44.

⁵⁰ Kādî Abdülcebbâr, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, s. 132.

⁵¹ Kādî Abdülcebbâr, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, s. 159.

⁵² Kādî Abdülcebbâr, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, s. 128.

olduğunu iddia ederken, bir kısım âlimler ise Ay'ın kıyamet kopması sırasında ikiye bölünmesi hadisesi olacağını iddia etmişlerdir. İbrahim en-Nehaî (ö. 96/714), Mücahid (ö. 103/721), Katâde (ö. 117/735) gibi selef; Taberî (ö. 1033/1624), Mâtürîdî (ö. 333/944), Semerkandî (ö. 373/938), Zemahşeri (ö. 538/1144), Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Kurtubî (ö. 671/1273), İbn Kesîr (ö. 774/1373), Cemaleddin Kâsımî (ö. 1914) ve Elmalılı Hamdi (ö. 1942) gibi farklı dönemlere ait İslâm ulemâsı bu olayın hicretten beş yıl önce Mekke'de meydana gelmiş olan bir mûcize olduğunu⁵⁴ kabul etmişlerdir. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732), Ahmed Zeki Paşa (ö. 1934), Reşid Rıza (ö. 1935), İzzet Derveze (ö. 1984) ve Süleyman Ateş gibi bir kısım ilk ve son dönem İslâm âlimleri de Ay'ın yarılması hadisesinin geçmişte değil; kıyametin kopması zamanında yaşanacak olan tabiat olaylarından biri olarak görmüşlerdir.⁵⁵

Bir kısım kelim âlimleri de Ay'ın yarılmasını Hz. Peygamber'in mûcizelerinden biri olduğunu kabul etmişlerdir. Bunlar içerisinde Ehl-i Sünnet âlimlerinden İmam Mâtürîdî, Kâdî Ebû Bekir el-Bâkılânî (ö. 403/1013), İmâmu'l Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085), Gazzâlî (ö. 505/1111), Ebu'l-Muîn en-Neseffî (ö. 508/1114), Nureddîn es-Sabûnî (ö. 580/1184), Fahreddin er-Râzî, Seyfeddin el-Âmidî (ö. 631/1233), Teftâzânî, Seyyid Şerif Cürcânî (ö. 816/1413), İbnu'l-Hümâm (ö. 861/1457), Abdullatif Harputî (ö. 1916), Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971); Mu'tezile'den Kâdî Abdülcebbar; Şîa'dan Nasîruddin et-Tûsî (ö. 672/1274), İbrahim Müsevî ez-Zencânî bulunmaktadır.⁵⁶

Kâdî, bu mûcize üzerinde çok durmuş, itiraz edenlerin neden yanıldıklarından başlayarak Ay'ın yarılması mûcizesini ispat etmeye çalışmıştır. Bu mûcize konusunda bizzat Mu'tezile'nin içerisinden gelen itirazlara dahi cevap vermiştir.⁵⁷ Aynı şekilde Mu'tezile'den Zemahşerî, bazı kişilerin Ay'ın kıyamet günü yarılacağını ileri sürdüklerini ve kendisinin de bunu kabul etmeyerek itiraz ettiğini söylemiştir. Ona göre, Kamer sûresinin birinci âyetinde bu olaya işaret edilmesinin arkasından gelen ikinci âyet de bu iddianın yanlışlığını ortaya koymuştur. Bunu da yeterli bir delil olarak görmüştür. Aynı zamanda Huzeyfe, emirin hutbenin arkasından halka dönerek “doğrusu kıyamet yaklaştı ve Ay, Hz. Peygamber döneminde yarıldı” dediğini aktarmıştır.⁵⁸

Fahreddin er-Râzî, Ay'ın yarılmasını Hz. Peygamber'in mûcizesi olarak kabul etmiş ve hâdisenin mütevâtir hadis ile sabit olduğunu söylemiştir.⁵⁹ Râzî'den bu şekilde bir rivâyet gelmiş olsa da, rivâyetlerle ilgili tartışmaların çok olduğunu bilmemiz gerekiyor. Özellikle temel Siyer kaynaklarımız olan İbn İshak (ö. 151/768), İbn Hişam (ö. 230/833), İbn Sad (ö. 230/845), Belâzurî (ö. 279/892-93) ve Taberî (ö. 310/923) gibi bir kısım klasik dönem bilginlerinin bu olaydan kitaplarında bahsetmemiş olma-

⁵³ Buhârî, “Menâkıb”, 27, “Tefsîr, Sûretü'l-Kamer”; Müslim, “Sıfâtü'l-Kiyâme”, 46; Tirmizî, “Tefsîru Sureti'l-Kamer”, 54.

⁵⁴ Bkz. İbn Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân min te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Beyrut 1984, 27/84; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, vr. 878b; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, Beyrut 1993, 3/297; Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, Beyrut 1947, 4/43-44; Gazzâlî, *el-İktisâd fi'l-i'tikâd* nşr. Hüseyin Atay - İbrahim Agah Çubukçu, Ankara 1962, s. 207; Gazzâlî, *İhyâ*, 1/155; 2/487; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1990, 29/28-29; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, Kahire 1996, 17/125; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azîm*, Beyrut 1996, 7/445; Kasımî, *Mehâsinü't-te'vil*, Beyrut 1978, 15/260; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1936, 6/4621-4638.

⁵⁵ Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-uyûn: Tefsiru'l-Mâverîdî*, Beyrut 1992, 5/409; Reşid Rıza, *Fetâve'l-İmâm Muhammed Reşid Rıza*, nşr. Salahuddin el-Müneccid - Yusuf Khurî, Beyrut ts., 5/2150-2181; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1989, 9/150-155.

⁵⁶ Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Kitâbu't-Tevhid*, nşr. Fethullah Huleyf, Dâru'l-Maşrık, Beyrut 1970, s. 203; Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî, *Temhîdu'l-evâil ve telhîsu'd-delâil*, nşr. İmâuddin Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kütübî'l-Sekâfiyye, Beyrut 1987, s. 158; İmâmu'l-Haremeyn Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd ilâ kavâti'l-edilleti fi usûli'l-i'tikâd*, thk. Muhammed Yusuf Musa - Abdu'l Mun'im Abdu'l Hamid, Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1950, s. 353; Nureddin es-Sabûnî, *el-Bidâye fi usûli'd-dîn*, nşr. Bekir Topaloğlu, DİB Yayınları, Ankara 1979, s. 50; Ebû'l-Muîn en-Neseffî, *Tebseratu'l-edille*, nşr. Claude Salame, Dimaşk 1990, 1/487; Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, İstanbul 1959, s. 211-213; İbrahim Müsevî ez-Zencânî, *Akâidu'l-İmâmiyye el-İsnâşeriyye*, Kum 1943, 1/57; 2/183.

⁵⁷ Kâdî, bu Tesbit'te Ay'ın yarılması mûcizesini inkar eden ve buna deliller getiren Nazzâm'ı İstidlal ve nazarda eksiklik yaptığından bu mûcizeyi inkar etmesini eleştirmiştir. Kâdî, *Tesbitü Delâilü'n-Nübüvve*, s.128.

⁵⁸ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, thk. Muhammed Abdusselâm Şâhîn, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 5. baskı, Beyrut 2009, 4/420-421.

⁵⁹ Fahreddin er-Râzî, *el-Mesâilü'l-hamsûn fi usûli'd-dîn*, nşr. Ahmed Hicazî es-Sekkâ, el-Mektebetü's-Sekaffi li'n-Neşr, Kahire 1989, s. 64.

ları da oldukça dikkat çekicidir.⁶⁰ Bununla birlikte İnşikâku'l-Kamer ile ilgili rivâyetler, başta Buhârî ve Müslim olmak üzere farklı hadis kitaplarında da mevcuttur.⁶¹ Bu hadisler de bu olayın hemen inkarını zorlaştırmış, hatta hadis kaynakları bu hadisenin meydana gelişini ispatlar durumdadır.

Tâc es-Sübki (ö. 771/1370): “Benim kanaatime göre, Ay’ın yarılması ile ilgili hadis, sahih ve mütevatirdir. Ay’ın yarılması hakkında Kur’an’da nas vardır. Kadi İyâz (544/1149): “İnşikâku'l-Kamer mûcizesi ise Kur’an bu mûcizeyi tasdikliyor, meydana geldiğini haber veriyor, varlığını bildiriyor ve bunu da açık bir delille ortaya çıkarıyor. Birçok yoldan gelen sahih hadislerde bu olayın meydana geldiği olasılığını güçlendiriyor. İbn Hacer (ö. 852/1447): “Tefsirciler ile Siyer yazarları, Ay’ın yarılması olayının meydana geldiği hususunda icma etmişlerdir.” İbn Abdilberr (ö. 463/1071): “Ay’ın yarılması ile ilgili hadisi, sahabenin birçoğu rivâyet etmiştir. Tabiunun ileri gelenleri de, Ay’ın yarılması ile ilgili hadisi, bu sahâbilerden rivâyet etmiştir. Ay’ın yarılması olayı, âyet-i kerimeyle doğrulanmıştır.” Ebu'l-Fadl el-İrâkî (805/1402): “Ay’ın yarılması hususunda iki grup oluştu: Bir grup ifrata kaçtı, diğer grup ise tefrite kaçtı. İşte bu olay; icmâ, nass ve semâi tevatürle iki defa gerçekleşmiştir.”

Bütün bu deliller Kâdî'nın bu delil ile bu kadar ilgilenmiş olmasını ve iddiasında haklı olduğunu ortaya çıkarmıştır.

5. GEÇMİŞ PEYGAMBERLERDEN HABERLER

Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitap'tan kişilerle konuşurken diğer peygamberlerden ve uygulamalarından ancak Allah'ın haber verdiği kadarını bilecektir. Çünkü Hz. Peygamber daha önceleri ne Hristiyan ne de Yahudi idi, ne de bunlardan birinin öğrencisi idi. Hatta Hz. Peygamber okuma yazma dahi bilmezdi. Kâdî, bunun imkânsızlığını anlatırken, bir kişi, bir dilde veya farklı dillerde bir lügat âlimine gidecek ve bu adamdan yazı yazmayı öğrenecek, sonrasında hem yazacak hem de okuyacak, lügat âlimlerinin sohbetlerinde bulunacak, onlardan istediği şekilde ilim tahsil edecek de bütün bu derslerden en yakınındaki eşlerinden, akrabalarından, dost düşman kimsenin haberi olmayacak! Bütün bu olanları düşünen ve kavramaya uğraşan kişi böyle bir duruma inanmaz.⁶² Bu sözlerle bu iddianın ne kadar da basit bir iddia olduğunu ifade etmiştir. Böyle birisinin bu haberleri vermesi nübüvvet dışında nasıl mümkün olsun!

Hz. Peygamber'in, kendinden önceki bütün peygamberler ve onlara gönderilen kitaplar ve sayfeler de dâhil olmak üzere onlar hakkında kimsenin bilemeyeceği bilgiler vermiş olması da yine nübüvvetinin delillerindendir.⁶³ Kâdî, bu durumun anlaşılması için Kur'an'da sadece bir âyetin olmasının yeterli olduğunu ifade etmiştir. Allah sana merhamet etsin! Sen bu âyeti iyice düşün. Bu âyet çok büyük ve yücedir. Rasûlullah için sadece bu âyetin olması, yeter ve artardı. Bak! Nuh (a.s.) kıssasından bahsettikten sonra şu âyet ne diyor: “(Ey Muhammed!) Bunlar sana vahyettiğimiz gaybî haberlerdendir. Ne sen, ne de kavmin daha önce bunları bilmiyordunuz. O halde sabret! Şüphesiz ki sonuç (Allah'a asi olmaktan) sakınanlaradır.”⁶⁴ Bak! Allah ona hem dostlarının hem de düşmanlarının duyacağı şekilde nasıl diyor: “Bunlar, senin ve kavminin bildiği şeyler değildir.”⁶⁵ Kâdî, Kur'an'dan benzer örnekler vererek bu hususun nübüvvetin delili olduğunu anlatmıştır.

⁶⁰ Mehmet Azimli, “Şakku'l-Kamer Olayı Çerçevesinde Bazı Tahliller”, *Hikmet Yurdu*, 2009, c. 2, sayı: 3, s. 95-109.

⁶¹ Buhârî, Menâkıb 27, Tefsîr 54/1, Menâkıbu'l-ensâr 36; Müslim, Sıfâtü'l-münâfikîn 44-45, 48; Tirmizî, Tefsîr 54/5; Ebû Dâvûd, Müsned 38; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/82. Hadislerin bir kısmı hakkında bir kesim eleştiriler olsa da hadislerin uydurma olduğu söylenmemiştir.

⁶² Kâdî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve*, s. 182.

⁶³ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve*, s. 178.

⁶⁴ Hûd, 11/49.

⁶⁵ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve*, s. 182.

Kur'ân'ın ihtiva ettiği gayb haberleri insanların bilmesinin mümkün olmaması sebebiyle mucizedirler. Kur'ân, geçmiş dönemlerde yaşamış milletler hakkında bilgi verir. Örneğin, Ashâb-ı Kehf, Mûsâ (as) ve Hızır (as), Yûsuf (as) ve kardeşleri gibi kıssalarla topluma önemli haberler verilmiştir. Okuma yazması olmayan, kadîm semâvî kitapları tetkik etmemiş Hz. Peygamber'in önceki toplulukların hayatları hakkında bu kadar ayrıntılı bilgi sahibi olması tabii ki mümkün değildi.⁶⁶ Bütün bu haberleri ancak Allah'tan alabilirdi. Bu da, Hz. Peygamber'in mucizelerinden biri olarak kabul edilmiştir.

Hz. Peygamber, Kur'ân'daki geçen Peygamber kıssaları dışında bazı peygamberlerden bahsetmiştir. Örneğin, Taif davetinden dönerken karşılaştığı Addas'ın "Hristiyanım ve Ninovalıyım" dediğini işitince; "Salih kardeşim Yunus İbn Metta'nın memleketinden" demiştir. Hatta Addas'ın Hz. Peygamber'in Yunus Peygamber'i tanımaya şaşırması üzerine Hz. Peygamber: "O benim kardeşimdir. O peygamberdi, ben de peygamberim," demiştir.⁶⁷

6. MÜŞRİKLERİN BOYKOTU

Müslümanlara baskılarını arttırmak isteyen Mekkeli müşrikler nübüvvetin yedinci yılında yeni bir strateji uygulayarak tüm inananlara karşı boykot başlattılar. Aralarında yapılan müzakere sonucunda bazı kararlar aldılar. Bu kararlara göre Hz. Peygamber'e inanan Müslümanlar ile ona destek verip, onu müşriklere teslim etmeyen Hâşimoğulları ve Muttaliboğullarıyla kız alınıp verilmeyecek, ticaret yapılmayacak, onlarla konuşulmayacak ve her türlü sosyal ilişki kesilecekti. Müşrikler, bu kararları yazarak Kâbe'nin içerisine astılar.⁶⁸ Yaklaşık kırk Kureyşli lider bu antlaşmaya katılmış ve imza atmıştır.⁶⁹

Kādî, Mekke müşriklerinin Hâşimoğullarına ve Müslümanlara uyguladığı boykot sırasında dahi Hz. Peygamber'in davetinden vazgeçmeyip, bu zorlukları göğüslemesinin yine hiçbir gücü olmayan birinin yapabileceği bir iş olmadığını bu yüzden bu hadisenin de bir mucize olduğunu ifade etmiştir. Hz. Peygamber, müşrikler tarafından yazılıp Kâbe'ye asılan sahifenin kurtlar tarafından yendiğini haber vermişti. Bu haber de Ebu Tâlib tarafından Müşriklere bildirilmiş ve hemen ardından boykot kaldırılmıştı. Bu hadise üzerine boykotun kaldırılmasını Kādî, "İşte bu büyük fetihlerden biridir"⁷⁰ sözüyle anlatmıştır. Ayrıca Kādî bu sahife ile ilgili şu değerlendirmelerde bulunmuştur: "İlim ehli, bu mektuptan şüphe etmedikleri gibi, söz konusu sahife hakkında da asla şüphe etmezler. Bunu iyi öğren! Çünkü bu, onun alametleriyle (mucizeleriyle) ilgili bir konudur. Sakın bunu âhâd ve az kişinin rivâyet ettiği haberlerden zannetme! Daha önce zikrettiğimiz haberler gibi, bu haberin bize gelişi de Kur'ân'ın gelişi gibidir. Bunun benzerleri çoktur."⁷¹ Bir kısım araştırmacılar konu hakkında gelen rivâyetler arasında birtakım şüphelerin bulunduğunu iddia ederken,⁷² Kādî'nın sahifenin gelişi hakkındaki rivâyetleri mütevâtir derecesinde gördüğü anlaşılmaktadır.

Bu hadise ile ilgili klasik kaynaklarımızdan iki rivâyet aktarılmıştır. Birincisi; Boykot sahifesinin "*Bismikallahümme / Allah'ım senin isminle başlarım*" cümlesi dışında diğer bütün bölümlerin bir güve tarafından yenildiği rivâyetidir.⁷³ Diğer rivâyet göre ise genel manada boykottan rahatsızlanan bir kısım

⁶⁶ Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, DİB Yayınları, Ankara 2007, s. 200.

⁶⁷ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 2/6262.

⁶⁸ Rivâyetin geçtiği kaynaklardan bazıları: İbn İshâk, *Siretu İbn İshak*, thk. Muhammed Hamidullah, Konya 1981, s. 137; İbn Hişam, *Siretu'n-Nebî*, 1/234; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, 1/209; Yakûbî, *Târihu'l-Ya'kûbî*, 2/31; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülük*, Beyrut 2008, 2/225; İzzuddin Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, Beyrut 1965, 2/87.

⁶⁹ Martin Lings, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Nazife Şişman, İnsan Yay., 21. bsk, İstanbul 2000, s. 129.

⁷⁰ Kādî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 666.

⁷¹ Kādî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 666.

⁷² Mehmet Azimli, "Mekke Dönemindeki Boykot Yılları Üzerine Bazı Mülâhazalar", *İstem*, 2006, sayı:7, s. 55-64.

⁷³ İbn İshak, *Siretu İbn İshak*, 142; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, 1/209; Belâzurî, *Ensâb*, 1/270.

insanlar bir araya gelerek gidip boykotu kaldırdıklarını ilan etmiş ve sahifeyi yırtmak için bulduklarında ise sahifenin güve tarafından yenildiğini görmüşlerdir.⁷⁴ Kādî'nın rivâyetleri mütevatir derecesinde kabul etmiştir. Fakat bu husustaki araştırmalar bu rivâyetlerin mütevatir derecede olmadığını ortaya koymuştur.⁷⁵

7. İSRÂ HADİSESİ

Sözlükteki anlamı “gece yolculuğu yaptırmak ve gece yürüyüşü” anlamına gelmektedir. Kur’ân’ın on yedinci sûresinde İsrâ olayına değinilmiş, Hz. Peygamber’in ilahi bir kısım alametleri görmesi için bir gece Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya götürüldüğü ifade edilmiştir.⁷⁶

Kādî'nın, *el-Muğni* adlı eserinde Mi’rac hadisesini kabul etmiş ve bahsetmiş olmasına rağmen,⁷⁷ Delâ’ili’nde, Mi’rac hadisesinden hiç bahsetmemiş olduğunu görmekteyiz. Bunun sebebi ile ilgili bir bilgiye kitabında da rastlamamaktayız.

Kādî, İsrâ hadisesini Hz. Peygamber’in nübüvvetinin büyük delillerinden saymıştır: “Öyle ki, onun nübüvvetine delil olarak sadece bu olay olsaydı bile, yeter de artardı! Bir gecede gidip gelmesi, Kureys kervanının hangi vakitte, hangi yoldan döneceğini haber vermesi, bu mucizelerden bazılarıdır. Bunda daha nice gaybî bilgiler vardır.” Kādî, bunları saydıktan sonra bu sayılan hususların delil olduğunun ispatını da kendisi yapar. Bu bilgilerin nasıl ulaştığı ile ilgili oluşabilecek şüphelere şu şekilde cevaplar vermiştir: İlk olarak Allah’ın, İsrâ’yı nübüvvetin bir delili kıldığını ve okunan bir Kur’an yaptığını ifade etmiştir. Bu hususu da o gün kendisine karşı çıkan Yahudiler, Hristiyanlar ve müşrikler okumaktaydılar. Bu kişiler hata arama hususunda Hz. Peygamber’e karşı en acımasızca davranacak kişiler idiler. Aynı zamanda Hz. Peygamber’in yanında kendisine inanan, bağlılık hususunda hiç şüphe duymayan ashâbı da vardı. Böyle bir ortamın içerisinde Hz. Peygamber’in söylediklerine ne kadar dikkat etmesi gerektiğini Kādî şu sözlerle ifade etmiştir: “Akıllı kimse, düşmanına ve dostuna davasını ispat edemeyen bir şeyi delil olarak sunmaz. Ayrıca hem Rabbine nispetle tilavet edilen bir Kur’ân/ âyet getirmesi ve bu âyet ile dost düşman herkes ile uzunca mücadele etmiş olması, hem de buna dair boş bir iddia dışında elinde hiçbir delil bulunmaması akıllı bir kimsenin yapacağı iş değildir.”⁷⁸

İsrâ ve Mi’rac ile ilgili rivâyetlerin ve ilim adamlarımızın görüşlerinin hepsini buraya aktarmak mümkün gözükmemektedir. Ancak Hz. Peygamber’den İsrâ ve Mi’rac hakkında çok sayıda hadis rivâyet edildiği bilinmektedir. Bunların içerisinde bu mucizelerin tamamının anlatıldığı hadisler olduğu gibi, Mi’racın bir kısmını anlatan rivâyetler de vardır. İsrâ sûresinde Mi’rac hadisesine zımnem işaret edilmiş olması ve bu konudaki bütün hadis rivâyetleri, İsrâ ve Mi’racın meydana gelmiş olması konusunda hiçbir şüpheye yer olmadığını açık delilleridir.⁷⁹

İsrâ ve Mi’rac hadisesi, başta Hz. Peygamber’in amcası Hz. Abbas olmak üzere sahabeden kalabalık bir topluluğun rivâyeti ile gelmiştir. İmam Kurtubî, İsrâ ve Mi’rac hakkındaki rivâyetlerin hadis kitaplarının hepsinde bulunduğunu, konu ile ilgili sahabenin rivâyetlerinin İslâm dünyasının her yerinde yayılmış olduğunu, hadisçilere birçok farklı senetle ulaşılmış olduğunu ve hadis kitaplarının hepsinde mev-

⁷⁴ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 2/18; Taberî, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 1/552.

⁷⁵ Konu hakkındaki tartışmalar için bkz. Azimli, “Mekke Dönemindeki Boykot Yılları Üzerine Bazı Mülahazalar”, s. 55-64.

⁷⁶ İsrâ 17/1.

⁷⁷ Kādî, *el-Muğni*, 16/419.

⁷⁸ Kādî, *Tesbitü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 116.

⁷⁹ Hamdi Gündoğar, *İslâm İtikadında Sünnet*, Çıra Yayınları 3. baskı, İstanbul 2017, s. 38.

cut olduğunu söylemektedir. Bundan dolayı yirmi civarında sahabeden gelmiş olan bu rivâyetler tevatür derecesine ulaşmıştır.⁸⁰

8. HİCRET SIRASINDAKİ MÛCİZELER

Kādî, Hicret sırasında görülen birçok hususu da Hz. Peygamber'in mûcizelerinden kabul etmiştir. Rasûlullah Mekke'de iken Cebrail'in kendisine müşriklerin tuzak kurup öldürmek istemelerini haber vermesinden başlayıp,⁸¹ Allah Rasûlü'nün evinden çıkarken kapıda kendisini öldürmek için bekleyenlerin onu görememesi, Hz. Peygamber'in yatağında yatan Hz. Ali'ye cübbesini vermesi ve müşriklerin ona zarar veremeyeceklerini bildirmesi, mağarada gizlendiğinde örümceğin ağ örmesi, müşriklerin mağaranın dibine kadar gelmiş olmasına rağmen Hz. Peygamber'i ve Ebû Bekir'i görememiş olmaları⁸², Surâka b. Mâlik'in Hz. Peygamber'i yakalamaya çalışırken atının ayaklarının toprağa gömülmesi ve nihâyet Medine'ye ulaşmasını değerlendiren Kādî bu hadiselerin hepsini Rasûlullah'ın muhteşem âyetlerinden (mûcizelerinden) biri olarak isimlendirmiştir.⁸³ Kur'an'da da bu olayın Enfâl sûresinin 30. âyetinde anlatıldığını ifade etmiştir.⁸⁴ Kādî'nın Hz. Peygamber'in hicretinde mûcize şeklinde isimlendirdiği hadiseler hem hadis kitaplarımızda hem de klasik kaynaklarımızda da genişçe yer almaktadır.⁸⁵

Fakat bu rivâyetler tek tek incelendiğinde bir kısmının kendi içerisinde çelişkiler barındırdığını görmek mümkündür. Bundan dolayı Hicret esnasında meydana gelen olaylar değerlendirilirken dikkat edilmesi gerekmektedir. Hatta bu hususta İbn Kayyim bu mûcizelerin birçoğunun rivâyetlerde yeri olmadığını, olan bir kısım rivâyetleri de sıhhatli bulmadığını söylemiştir.⁸⁶

9. BEDİR SAVAŞININ MÛCİZE YÖNLERİ

Kādî, Bedir savaşında meydana gelen olayları Hz. Peygamber'in alametlerinden saymıştır. Bedir'de birçok âyet/mûcize meydana geldiğini ve Allah'ın peygamberine büyük alametler gösterdiğini ifade etmiştir.⁸⁷ Kādî, ilk başlarda Müslümanların birçok dezavantaja sahip olduklarını vurgulamıştır. Örneğin, ordu sayısının sadece 313 kişi olmasından, iki atları dışında başka atlarının olmamasından, hatta ordu içerisindeki develere de ortaklaşa bindiklerinden bahsetmiştir. Mekke müşriklerinin Bedir'de daha avantajlı yeri ele geçirmesinden ve Müslümanlara arazinin dar ve kırsal kısmının kalmasından bahsetmiştir. Müslümanların su sıkıntısı çektiği ve Allah'ın onlara su indirerek bu sıkıntılarını giderdiğinden bahsetmiştir. Savaşta uymanın mümkün olmadığı bir zamanda Müslümanların uykularını getirmesiyle onları rahatlattığını ve bu sayede korkularının giderek cesaretlerinin geldiğini aktarmıştır. Meleklerin Müslümanlara destek verip onları müjdelediğinden bahsetmiştir. Hz. Peygamber'in bir avuç toprak olarak

⁸⁰ Kurtubî, *el-Cami'*, 10/135; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 2/37-38. Konu hakkında gelen rivayetlerin değerlendirmesi için bkz. Emine Demil, *Siretin Risâlet Öncesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020.

⁸¹ Muhammed Hamidullah hicretin bu bölümünü değerlendirirken Hz. Peygamber'e suikast haberini Cebrail'in getirdiği görüşüne katılmadığını söylemiş ve İbn Sa'd'ın rivâyet ettiği Hz. Peygamber'e suikastı büyük halası Rukayka bt. Sayf b. Haşim'in bildirmiş olduğu rivâyeti kabul ettiğini ifade etmiştir. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980, 1/173.

⁸² Hz. Peygamber'in mağarada gizlendiği sırada meydana geldiği söylenen birçok olağanüstü olayın hadis kitaplarında yer alması mağarada görülen hadislerin tartışılmasına neden olmuştur. Sadece Ahmed b. Hanbel'in müsnedindeki bir rivâyette örümcek olayı geçmektedir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/348. Bu rivâyette İbn Kayyim tarafından eleştirilmiştir. Bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zadu'l-Mead*, çev. ve thk. Muzaffer Can, Cantaş Yayınları, İstanbul 1990, 3/1056.

⁸³ Kādî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve*, s. 674.

⁸⁴ Âyet şu şekildedir: "Hani bir vakit, o kâfirler seni tutup bağlamaları veya öldürmeleri veya sürüp çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı, onlar tuzak kurarlarken Allah da karşılığını kuruyordu. Öyle ya, Allah tuzakların hayırlısını kurar."

⁸⁵ Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 45; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1/482-486; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, 1/176; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 1/567; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 2/103; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3/219.

⁸⁶ el-Cevziyye, *Zadu'l-Mead*, 3/1056.

⁸⁷ Kādî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve*, s. 736.

müşriklere fırlatmış olması ve bunun üzerine müşrik ordusunun dağılmasından bahsetmiştir.⁸⁸ Aynı zamanda Kur'an'da geçen bütün bu hadiselerde akıllı insanların anlayabileceğini vurgulayarak meydana gelen bu olayların Enfâl sûresi 5-17. âyetlerinde geçtiğini anlatmaktadır. Fakat bu âyetler savaştan sonra inmiştir. Savaşın bitmesinden sonra Allah müminlere yardımını anlatmıştır. Kādî, bunların Hz. Peygamber'in nübüvveti için birer delil olduğunu vurgulamıştır.

Kādî, meleklerin yardımını da aynı şekilde bir mucize olarak değerlendirmiştir.⁸⁹ Çünkü her iki tarafta savaş konusunda tecrübeleri olan insanlardır. Ordu olarak karşı tarafa oranla çok zayıf olan bir ordunun üç katı olan bir orduyu meleklerin desteğiyle yenmesinde mucizeler vardır. Aslında bu yardım Kur'an'da Âl-i İmrân sûresi 123. âyet ve Tevbe sûresinin 25. âyetleriyle anlatılmıştır. Bu âyetlerden Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara yardım ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum sünnetullah ile tam bir uyum arz etmektedir. Bedir savaşındaki birçok durumu aktaran Derveze sonuçta şunları söylemiştir: "Bütün bu hadiseler, Allah Rasûlü ve onun hakiki dostları için açık bir yardım ve bir mucizedir."⁹⁰

Kādî'nın Bedir savaşı hakkında mucize olarak gördüğü bu hadiseleri birçok klasik Siyer/Meğazi kitaplarımızda bulabilmekteyiz.⁹¹ Bedir savaşı İslâm dünyası için önemli bir gazve olduğu gibi savaşa katılan Müslümanlar için de şiddetli denebilecek sınavları barındıran bir savaştı. Bundan dolayı âyette de ifade edildiği üzere⁹² Yüce Allah, olması mukadder bir işi gerçekleştirmek için Müslümanlara yardım etmiştir. Bu açıdan bakıldığında Bedir Gazvesi bir kısım mucizevi gerçekleri ve olağanüstülükleri barındırmıştır. Bununla birlikte gerek Bedir'de gerekse diğer gazvelerde Hz. Peygamber mucizeler temelinde hareket etmekten çok savaş için bütün hazırlıkları ve tedbirleri olarak hareket etmiştir. Hz. Peygamber Bedir savaşına giderken ordunun oluşturulmasından tutun, savaş yeri için stratejik tercihler ve uygulamalarına kadar hazırlıklarını yapmıştır.

Kādî Abdülcebâr, Bedir savaşını değerlendirirken Bedir savaşında müşriklerin güçlü olmasına rağmen yenilmiş olmalarını Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil sayacaktır. Çünkü bu kadar güçlü bir orduyu ancak ilâhi bir yardım ile yenebilirlerdi.

Bedir savaşından önce Mekke müşriklerinin güçlerine, imkânlarına güvenerek Hz. Peygamber'i tehdit etmeleri karşılığında Allah Rasûlü'nün de müşrikleri tehdit etmiş olmasının iyi düşünülmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Kazananın Hz. Peygamber olduğunu söylemiştir. Allah'a güvenmeyen, dayanmayan birisinin her türlü güce sahip kişileri tehdit etmesi mümkün değildi. Rasûlullah'a, bu zorba milletleri yeneceği ve onlara hâkim olacağı önceden bildirilmiştir.⁹³

Bedir savaşı ile ilgili hadis ve siyer kitaplarımızda Hz. Peygamber'in Bedir savaşı sırasında birçok mucize ile desteklendiğini anlatan rivâyetler vardır.⁹⁴ Ancak Kādî Abdülcebâr, naklî rivâyetlerin yerine

⁸⁸ Kādî Abdülcebâr, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, s. 736.

⁸⁹ Kādî Abdülcebâr, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, s. 742.

⁹⁰ İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, çev. Şaban Karataş, Ahmet Çelen - Mehmet Çelen, Ekin Yayınları, İstanbul 1998, 5/335.

⁹¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/449; İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakati'l-Kebir*, 2/15; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/268; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, 1/54; Belâzurî, *Ensâb*, 1/350; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyatü'l-Meşâhiri'l-A'lâm*, thk. Omer Abdusselâm Tedmürî, Beyrut 1990, s. 53.

⁹² Enfâl, 8/44.

⁹³ Kādî Abdülcebâr, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, s. 172.

⁹⁴ Bedir savaşı başlamadan önce Hz. Peygamber'in yaptığı dualar ve buna cevap olarak meleklerin yardıma gelmesi hadis rivâyetinde öne çıkan örneklerdendir. Peygamberin yapmış olduğu duayı Müslim, "Cihad", 58, Ebû İsa Muhammed et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd., Şirketu Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, Mısır 1962-1977, "Tefsîr", 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/30, 32 de rivâyet etmişlerdir. Bu duaya karşı meleklerin yardımını anlatan hadis şu şekildedir: Ebû Davûd el-Mâzini'den, o şöyle der: "Bedir savaşında müşriklerden bir adamı yakalayıp öldüreyim diye takip ettim, yakaladığımda daha kılıcımı ona dokundurmadan kellesinin yere düştüğünü gördüm. Anladım ki onu benden başka biri (melek) öldürüyor." Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/450. Meleklerin Bedir savaşında olduklarını anlatan bir başka rivâyet şu şekildedir: Züreki Rifâ'a b. Râfi' -ki, Ensâr'dan ve Bedir'de hazır bulunan mücâhidlerden biriydi- der ki: "Bedir harbi sırasında bir ara Cebrâil (a.s.) Resûlullah'a gelip 'Siz aranızda Bedir savaşına katılanlara nasıl muamele edersiniz?'

aklı delil kullanmış ve karşısındaki kalabalığa rağmen küçük bir ordusu olan bir kişi bu kalabalık orduya ancak başka bir destek ile karşı koyabilirdi görüşünü ileri sürmüştür.

İbn Hişâm da, Bedir savaşında görülen mucizeleri rivâyet etmiş, sonrasında zaferin, Hz. Peygamber'in düşman ordularına fırlattığı çakıl taşlarında olmadığını, Allah'ın peygambere yardımı ve düşmanların kalbine atılan yenilgi korkusunda aranması gerektiğini söylemiştir.⁹⁵ Bu yardım ve düşmanların kalbine korku salma da ancak bir peygambere verilecek durumlardır.

10. UHUD GÜNÜ

Kādî, Uhud savaşından önce Hz. Peygamber'in gördüğü rüyanın ortaya çıkmasını da Hz. Peygamber'in alametlerinden biri olarak saymıştır. Hz. Peygamber, rüyasında bir inek boğazladığını, kılıcı Zülfükar'ın yarıldığını, nişan takılı bir koçun öldürüldüğünü görmüştür.⁹⁶ Bunların hepsine getirilmiş olan yorumların yerine gelmiş olması, nübüvvetin doğruluğuna bir alamet olmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber savaştan önce orduyu yerleştirdi ve "şüphesiz siz onları hezimete uğratacaksınız" dedi.⁹⁷ Rasûlullah endişe duyduğu noktaya okçuları yerleştirdi ve oradan ayrılmamaları gerektiğini ısrarla tembihledi.⁹⁸ Rasûlullah'ın haber verdiği gibi düşman hezimete uğradı, onlarla savaşta olan Müslümanlar kılıçları yere attılar. Müslüman okçular, müşriklerin bu hezimetini görünce durdukları yerleri bırakıp müşriklerin peşine gittiler ve ganimet toplama endişesine düştüler. Bunu gören müşrikler arkadan Müslümanları kuşattılar ve ardından peygamberin öldüğü yaygarası yüzünden birçok sıkıntı yaşandı.⁹⁹ Kādî savaşın özet bir anlatımından sonra, "sen de biliyorsun ki liderin kavmine şu şekilde demesi münâsib ve doğru olmaz: "Size, onları öldüreceğinizi vaat ettim. Size vaat ettiğim şey hakkında doğru söyledim. Size, hoşunuza gidecek şeyleri vaat ettim. Fakat siz, emrime isyan ettiniz ve tavsiyeme uymadınız!" O, onların bütün bu hususlarda yalan söylediklerini bilir. O halde bu, söylediği ve haber verdiği bütün hususlarda nübüvvet ve doğruluk iddia eden bir kimse hakkında nasıl mümkün olur?" diyerek bu durumun Hz. Peygamber'in alametlerinden olduğunu vurgulamıştır. Bu soruya cevabın Âl-i İmrân sûresi 152-154. âyetlerde anlatıldığını ifade etmiştir. Kādî, bu âyetlerde ifade edilen savaşta uykunun çökmesi¹⁰⁰ hadisesinin Uhud'un mucizelerinden olduğunu söylemiştir.¹⁰¹ Müşriklerin beklentilerinin boşa çıktığını, sözlerinden dönmüş olmalarını, kalabalıklarına rağmen şaşkınlıklarını, Rasûlullah'ın bütün vaadlerinin hakikat çıktığını, Müslümanların sayı olarak az, fakirlik içinde ve bütün bunlarla birlikte sürekli baskı görmelerine rağmen gösterdikleri cesareti düşün,¹⁰² şeklinde cümleleri ile Kādî, Uhud sırasında ortaya çıkan alametleri/delilleri özetlemiştir.

diye sordu. Peygamber de 'Onları Müslümanların en faziletlilerinden sayarız' buyurdu. Cebrâil de 'Biz de Bedir'e katılan melekleri en faziletli meleklerden sayarız' dedi." Buhârî, "Meğâzi", 11.

⁹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/323.

⁹⁶ Hadisenin tamamının geçtiği kaynaklar için bk. Beyhakî, *Delâ'il*, 2/520-522; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/86-88; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 1/263-266; Belâzûri, *Ensâb*, 1/542-544; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 2/36-38; Muhammed Salih Dimaşkı, *Peygamber Külliyyatı*, çev. Recep Doğru - Halil İbrahim Kaçar, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2006, 4/204-206; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 4/146; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/127.

⁹⁷ Kādî Abdülcebbâr, *Tesbîtu Delâilü'n-Nübüvve*, s. 796.

⁹⁸ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 1/271; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3/90; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/39; Belâzûri, *Ensâb*, 1/317; Beyhakî, *Delâ'il*, 3/209; Zehebî, *Târih*, 170. Mustafa Fayda, "Abdullah b. Cübeyr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, 1/93.

⁹⁹ Hatta bu haber üzerine sahabilerin büyük bir panik havasına girdiklerini ve bir kısmının savaşmayı bıraktığı rivâyet edilmiştir. Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 1/327, 342.

¹⁰⁰ Ebû Talha: "Hepimize uyku verildi. Ben uyuyor gibiydim. O derece ki, elimden kılıcım düştü. O gün uyku hali münafıklara ve kalpleri kuşku içerisinde olanlara verilmemişti. Uyku durumu, sadece iman ve yakin sahibi kimselere verilmişti." Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 1/345; Sahih-i Buhârî ve Tercemesi, 8/3808; Beyhakî, *Delâ'il*, 3/273-274; Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, 6/26-127.

¹⁰¹ Kādî Abdülcebbâr, *Tesbîtu Delâilü'n-Nübüvve*, s. 774.

¹⁰² Kādî Abdülcebbâr, *Tesbîtu Delâilü'n-Nübüvve*, s. 780.

Uhud savaşının bu mucizelerin eşliğinde zafer ile sonuçlandığını söyleyen Kādî Abdülcebbar gibi klasik kaynaklarımızın birçoğu Uhud savaşının bir yenilgi olduğunu kabul etmemişlerdir. Daha çok Müslümanlara bir darbe olduğunu söylemişlerdir.¹⁰³ Hatta Müslümanların genel manada zaferi, müşriklerin de hezimete uğradıklarını ifade etmişlerdir.¹⁰⁴ Bu savaşta tek kazanç Mekkeli müşriklerin Müslümanları takibi bırakıp Mekke'ye dönmeleri olmuş, böylelikle zaferlerini tam olarak kullanamamışlardır. Bu, Müslümanlar için bir kazanç olmuştur.¹⁰⁵ Kādî'nin Uhud savaşında mucize olarak gördüğü birçok hususun klasik siyer kaynaklarımızda da aktarıldığını gösterdik.

11. HENDEK GAZVESİ'NDEKİ¹⁰⁶ MUCİZELER

Hendek Gazası'nın hangi yılda ve hangi ayda meydana geldiği ve savaşın süresi hakkında kaynaklarda birbirinden farklı bilgiler mevcuttur.¹⁰⁷

Hendek kazıldığı sırada zorlu bir kayayı kıran Hz. Peygamber'in bu sırada ümmetine verdiği müjdelere anlatıldığı hadiseyi Kādî, Hendek sırasında yaşanan mucizelerden birisi olarak görmüştür.¹⁰⁸ Bu olayın Buhârî rivâyeti şu şekildedir: Müslümanlar hendek kazarken kırılması zor sert bir kaya ile karşılaştılar. Bunu Hz. Peygamber'e haber verdiler. Açlığın verdiği şiddetten karnına taş bastırılmış olan Rasûlullah kalktı. Üç gündür hiçbir şey yememiştik. Allah'ın Rasulü kazmayı eline aldı ve sert bir vuruş ile sert kaya kum gibi dağıldı.¹⁰⁹ Bir kısım yazarlar bu hadisenin bir mucize olmadığını daha çok bir komutan üslûbuyla ordusuna moral verme ve ordunun azmini artırma çabası olduğunu ifade etmişlerdir.¹¹⁰

Yine Hendek savaşında uzun muhasaradan sonra Mekkeliler bir gece ani baskınla her şeyi bitirip Müslümanları ortadan kaldırmak üzere anlaşma yaptılar. Bunun üzerine Allah da onlara öyle bir rüzgâr gönderdi ki, onların çadırlarını ve yapılarını yerinden söktü. Bu rüzgârla kalplerine korku düştü ve arkalarını dönüp kaçtılar. Müslümanlar ise zarar görmeden bu geceyi atlattılar. Kādî, bu olayla ilgili olarak Ahzâb sûresi 9-11. âyetleri delil olarak getirmiştir. Âyetleri şu şekilde delil getirdiğini açıklamıştır: "Bu rüzgâr ve onun gibi hususlar, âdete uygun olarak gelen hadiseler olsaydı, Allah onları minnet vesilesi yapmaz ve dost düşman onu işiten herkese delil getirmezdi. Bu, hiçbir akıllının yapacağı bir şey değildir. O halde nübüvvet iddia eden bir kimse nasıl böyle yapsın? Sonra bunu, Allah'ın bir sözü sayması ve Allah'ın bu nimeti onlara hatırlatması da onu te'kid etmektedir."¹¹¹ O, bu sözleriyle bu hadisenin Hz. Peygamber'in delillerinden olduğunu ifade etmiştir. Konuyu uzunca anlattıktan sonra, bu hadisede düşünülmesi gereken ilk şeyin Allah'ın rüzgâr ile müminlerin yanında savaşa girmiş olması olduğunu söylemiştir. Aynı şekilde bu rüzgârın Müslümanların çok yakınlarında olmasına rağmen müminlerin bu rüzgârdan etkilenmemiş olması, geceyi afiyet içerisinde geçirmiş olmalarının normal bir durum olmadığını

¹⁰³ Muhammed Ebu Zehra, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, trc. Mehmet Keskin, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1993, 3/140; Mahmut Şit Hattâb, *Komutan Peygamber*, trc. Ahmed Ağırakça, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1988, s. 121-123, 127-128; Abdullah Reşid, *İslâm'da Ordu ve Komutan*, trc. Enver Güneç - Seraceddin Emre, Şule Yayınları, İstanbul, 1992, s. 171-173; Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1986, 1/386; İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yay., Ankara 2002, s. 177-178.

¹⁰⁴ Hattâb, *Komutan Peygamber*, s. 122-123, 127-128.

¹⁰⁵ Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Medine'de*, çev. Süleyman Kalkan, Kuramer Yayınları, İstanbul 2016, s. 148.

¹⁰⁶ Hendek Gazvesi hakkında daha geniş bilgiler için bk. İbn Hişam, *es-Sîre*, 3/299-311; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, 2/66-68; Vakıdî, *Meğâzî*, 2/86-103; Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 75-91; Watt, *Hz. Muhammed Medine'de*, s. 251.

¹⁰⁷ Bütün bu farklı rivâyetleri delilleri ile görmek için bkz. İbrahim b. Muhammed Umeyr el-Medhalî, *Merviyâyâtü'l-Gazveti'l-Handak*, Medine 1424/2003, s. 61-79.

¹⁰⁸ Kādî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve*, s. 826. Hadise hakkında daha geniş bilgi için bk. Vakıdî, *Meğâzî*, 2/450; İbn Hişam, *es-Sîre*, 3-4/219; Taberî, *Tarih*, 2/92; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 2/179.

¹⁰⁹ Buhârî, "Meğâzî", 29.

¹¹⁰ İmaduddin Halil, *Muhammed Aleyhisselam*, çev. İsmail H. Sezer, Yediveren Yay., Konya 2003, s. 218.

¹¹¹ Kādî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve*, s. 828.

ifade etmiştir. Allah'ın, rüzgârı istediği yöne döndürmeye ve istediğini korumaya kâdir olduğunu ifade etmiştir.¹¹² Müfessirlerden, Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), Taberî, Kurtubî, İbn Kesîr, Mâtürîdî, Fahreddin Râzî, Ebu's-Suûd Efendi (ö. 982/1574), Elmalılı¹¹³, Kâdî'nın kabul ettiği gibi bu âyetlerin Allah'ın Hz. Peygamber'e göndermiş olduğu rüzgâr mucizesini anlattığını ifade etmişlerdir.

Aynı şekilde bu savaşta, münafıkların gerçek yüzlerinin de ortaya çıkmış olması nübüvvetin delillerindendir. Kâdî, özellikle Ahzab sûresinin bazı âyetlerine dayanarak bu delilleri sunmuştur. Bu âyetlerden biri şu âyettir: "Arzu ederler ki çöle bedevi Arapların içine çıksalar, sizin bu havadislerinizden sorsalar. İçinizde kalacak olsalar da savaşmazlar, pek azı hariç" (Ahzab, 33/20) Kâdî bu âyeti verdikten sonra münafıklar hakkındaki durumu şu şekilde anlatmıştır: "Böylece Rasûlullah, onların sırlarını ve içlerindeki haber verdi ve onların nifaklarını ve kötü niyetlerini yüzlerine vurdu. Bu ancak bir nebînin, Allah'ın kendisini destekleyeceğine ve yardım edeceğine güvenen bir kimsenin yapabileceği bir şeydir."¹¹⁴ Bu hadiseyi de Kur'an'ın haber verdiği gaybî haberlerden kabul etmemiz mümkündür. Bu yönüyle rivâyetin sıhatini konuşmak gerekemeyecektir. Görüldüğü gibi Kâdî'nın mucize olarak nitelediği rivâyetler gerek hadis kitaplarının ve gerekse siyer kitaplarının rivâyetlerinde yer almaktadır. Her ne kadar Kâdî, bu rivâyetleri birer mucize gibi değerlendirmiş olsa da birçok rivâyetteki başarıyı sadece mucize olarak değil, aynı zamanda Hz. Peygamber'in iyi bir komutan olarak stratejik tedbirlerini de unutmamak gerekir.

12. YAHUDİLERLE YAŞANAN OLAYLARDA MÛCİZELER

Kâdî, Yahudilerin Medine'de güçlü olduklarından, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti ile birlikte ona karşı başlattıkları soğuk ve sıcak savaşlardan bahseder. Bütün bu güçlerine ve kendilerine olan güvenlerine rağmen Allah'ın âyette¹¹⁵ davet ettiği ölümü temenni edememişlerdir. Kâdî, bu bölümü şu şekilde anlatmıştır: "Rasûlullah'a karşı savaşa girdiler ve Hz. Peygamber'in düşmanlarına yardım ederek yanlarında oldular. Yahudiler, bu işi yaparken sıkıntının her türlüsüne ve birçok zorluğa katlandılar; ama ölüm bütün bunlardan daha rahat ve yakın olmasına rağmen istemediler. Yani, "keşke ölseydik" diyemediler. Bu büyük delilleri ve büyük, açık, mükemmel ve yüce işaretleri düşünen akıllı bir kişinin kalbini Hz. Peygamber'in peygamberliğinin ve siddıklığının inancı doldurur ve akıllı hayretler içerisinde. Şüphesiz sen, onların Rasûlullah'ı yalanlama hususunda ve Hz. Peygamber'i rezil etme konusunda aşırı hırsıyla hareket etmiş olmalarına rağmen, Rasûlullah'ın onların ölümü istemeyeceklerini haber etmesinin mi, yoksa en ihtiyaç duydukları noktada olmalarına rağmen onların ölümden kaçıyor olmalarının mı daha hayret bir durum olduğunu anlayamazsın."¹¹⁶ Hz. Peygamber'in bu âyetten sonra bu sözün kendi sözü olmadığını onların ve kendisinin Rabbi olan Allah'ın sözü olduğunu vurgulaması da hüccet olması açısından daha kuvvetlidir.

Benî Nadîr Yahudileri, bir antlaşmaya riâyeti hatırlatmak amacıyla kendi bölgelerine gelen Hz. Peygamber'i oturduğu yerde üzerine bir kaya atarak öldürmeyi planlamışlardı.¹¹⁷ Kâdî bu konuyu minnet konusu yapmakta bir sakınca yoktur, demiştir. Bunun meşhur bir hadise olduğunu söylemiştir. Şâyet

¹¹² Kâdî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve*, s. 836.

¹¹³ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru'l-Kebîr*, 3/37; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 19/25; Kurtubî, *el-Câmi'l-ahkâmî'l-Kur'an*, 17/90; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm*, 11/124; Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 11/311-312; Râzî, *Me'âtihi'l-ğayb*, 15/198; Ebussuûd Efendi, *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kur'ânî'l-kerîm*, 4/403; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/3877, 3878.

¹¹⁴ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve*, s. 830.

¹¹⁵ "De ki: Eğer gerçekten Allah katında ahiret yurdu kimsenin değil, yalnız sizin ise, sözünüzde doğru iseniz, haydi ölümü temenni edin." (Bakara, 2/94)

¹¹⁶ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve*, s. 752.

¹¹⁷ Hadisenin geçtiği tarihi kaynaklar için bk. Muhammed b. Ömer Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, Beyrut 1984, 1/363-366; İbn Hişam, *es-Sîre*, 3/108-112; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, 2/58; Taberî, *Tarih*, 550-552.

bu hadise herkesin duyduğu meşhur ve herkesçe bilinen bir olay olmasaydı, bu durumda onu minnet konusu etmek doğru olmazdı,¹¹⁸diyerek bu hadisenin olağanüstü olduğuna değinmiştir.

Kādî ve daha birçok siyer kitabımız, suikastın Allah tarafından Cebrâil aracılığıyla Hz. Peygamber'e bildirildiğini söylemişlerdir.¹¹⁹ Bu yönüyle mûcize gibi olan bu hadisenin Allah tarafından bildirilmediği görüşü olduğunu da bilmek gerekmektedir. Aslen Yahudi olan bir kadın, Ensâr'dan Müslüman topluluğu içerisinde bulunan kardeşine suikast olayını bildirmiş, o da bu olayı Hz. Peygamber'e haber vermiştir. Bu haber üzerine Hz. Peygamber de onların yanlarına ulaşmadan geriye dönmüştür.¹²⁰ Bu rivâyette bize suikastın olayı duyan biri tarafından Hz. Peygamber'e haber verildiğini göstermektedir.

Münafıkların ve Yahudilerin içlerinde gizlediklerini, Allah'ın âyetler ile tek tek ortaya dökmesinde alametler vardır. Rasûlullah birçok yerde bu olaylar olmadan haber vermiştir. Öyle ki bu verdiği haberler bu düşmanları kızdırıyor ve öfkeye kapılmalarına sebep oluyordu.¹²¹ Hadisçiler, Hz. Peygamber'in aktardığı gaybî haberlerin Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delillerinden olduğunu söylemişlerdir. Nitekim Buhârî'nin "İslâm'da Nübüvvet Alametleri" adlı bâb başlığı, "Menâkıb kitabı"na aldığı 54'e yakın hadisten meydana gelen bu bölümde, tahririni yaptığı hadislerin yarıya yakınını onun gaybî haberlerini değerlendirmiş olması¹²² bu durumun açık örneklerindedir.¹²³

İhanet eden Beni Nadîr Yahudilerine aynı zamanda Münafıkların desteklerini de görmekteyiz. İbn Übey onlara yurtlarını terk etmemelerini ve onlara destek olacaklarının haberini göndermişti. Allah, münafıkların bu hareketini Kur'ân'da Haşr sûresi 11 ve 12. âyetleriyle haber vermiştir. Allah bunu Peygamberine bildirmiş, Hz. Peygamber de bu âyetleri insanlara okumuş, münafıkların yaptıklarını ve Yahudilerle gizlice görüşüklerini haber vererek onların içyüzlerini ortaya koymuştur. Münafıklar Yahudilere yardım etmemişlerdir. Kādî, bu hadisenin nübüvvetin delillerinden olduğunu ifade etmiştir.¹²⁴

Hz. Peygamber, Medine'ye geldiği günden itibaren Yahudilerle ilişkilerini iyi tutmaya gayret etmiştir. Zaman zaman Yahudi kabilelerini ziyarete gider ve onları İslâm'a davet ederdi. Yahudilerin bu davete cevapları her zaman olumsuz olmuştur. Örneğin, Hz. Peygamber bir gün Kaynukaoğullarına ait pazar yerine girmiş ve onlara İslâm'ı kabul etmeleri hususunda nasihatlerde bulunmuştur. Onların cevapları İslâm'ı kabul etmedikleri gibi, "...Allah'a yemin ederiz ki, şâyet seninle savaşacak olursak bizim nasıl savaşçılar olduğumuzu anlarsın"¹²⁵ olmuştur. Fakat büyük güçleri olmasına rağmen Hz. Peygamber'e karşı hiçbir zaman galip gelememişlerdir. Yahudi kabilelerinin kendi aralarındaki mücadeleleri nedeniyle de hiçbir zaman Hz. Peygamber'e karşı birlik olamamışlardır.

13. TEBÜK SAVAŞINA KATILMAYAN ÜÇ KİŞİ¹²⁶

Kādî, bu hadiseyi tarihi olarak uzun anlatımından sonra, bu hadise ile ilgili şu değerlendirmelerde bulunmuştur: "Onlar, bu sıkıntıyı kendiliklerinden çekmediler, kendi kendilerini doğru çıkarmadılar ve içlerindeki kendileri haber vermediler. Böylece bu tedbirin güzelliği, Rasûlullah'ın doğruluğuna, güvenirliliğine, her türlü şüphe ve hileden, beşeri uygulamalardan uzak olduğuna delalet ettiğini öğreni-

¹¹⁸ Kādî Abdülcebbar, *Tesbitu Delâli'n-Nübüvve*, s. 760.

¹¹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, 2/57.

¹²⁰ Mevlânâ Şibli, *Asr-ı Saâdet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Eser Neşriyat, İstanbul 1977, 1/281; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/582.

¹²¹ Kādî Abdülcebbar, *Tesbitu Delâli'n-Nübüvve*, s. 762.

¹²² Buhârî, "Menâkıb", 25.

¹²³ Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, s. 257.

¹²⁴ Kādî Abdülcebbar, *Tesbitu Delâli'n-Nübüvve*, s. 904.

¹²⁵ İbn İshak, *Şiretu İbn İshak*, s. 294; İbn Hişam, *es-Şiretü'n-Nebeviyye*, 3/5; Belazûri, *Ensâb*, s. 308; Vâkidi, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 1/176.

¹²⁶ Üç kişi: Ka'b b. Mâlik, Mürâre b. Rebi ve Hilâl b. Ümeyye. Bu hadise hakkında geniş bilgi için bk. Buhârî, "Meğâzi" 79; İbn Hişam, *es-Sıra*, 2/531-535; Vâkidi, *Meğâzi*, 3/997-1052; Taberî, *Tefsir*, 11/59.

yorsun. Okunanları ve yazılanları iyice düşünürsen, nübüvvetin alametlerini anlarsın ve hilekârların Müslümanları bu hususta şüpheye düşürmeye çalıştıkları hileleri ve onları farkına varmadan İslâm'dan çıkardıkları senin için ortaya çıkmış olur.”¹²⁷ Bu seferin önemli neticelerinden biri de münafıklarla Müslümanların açıkça ayırt edilmiş olmalarıdır. Savaşa davet sırasında başlayan bu sapmalar seferden sonra da devam etmiştir. Böylesine önemli bir gazveye katılmamak için çok basit bahaneler uydurmuşlardı. Daha sonra Dırâr Mescidi’ni inşa ederek nifaklarına devam etmiş, Kasvâ’nın sefer sırasında kaybolmasına dahi başka bir fitne katmak istemişlerdi. Seferden dönüş sırasında da Hz. Peygamber’e tuzak kurmuş, bütün fırsatları değerlendirmeye çalışmışlardır. Allah her defasında onların gerçek yüzünü ortaya koymuştur.

Yine bu sefer dönüşü sırasında yaşanan su sıkıntısının Hz. Peygamber’in parmakları arasından su akıtmasıyla gidermesi ile bir mucize daha yaşanmıştır.¹²⁸ Yol üstünde kurumuş olan bir pınarın tekrar su ile dolması,¹²⁹ yine dönüş yolunda suyu çok azalmış olan Muşakkak Vadisi’nin suyunun çoğalması mucize olarak rivâyet edilmektedir.¹³⁰

14. RASÛLULLAH’IN DAVET MEKTUPLARI

Allah Rasûlü; Arap olsun olmasın dünyanın birçok bölgesinde bulunan krallara mektuplar yazmıştır.¹³¹ Onları sahibi olduklarını reddetmeye, Hz. Peygamber’e itaate, emirlerine sarılmaya ve kendisine boyun eğilmesine davet etmiştir. Hz. Peygamber’in bu ve buna yakın anlamlar içeren mektuplar yazması Kralları çok kızdırmış, bazıları elçileri şehit etmiş, Hz. Peygamber’in mektubunu yırtmış, hakaret etmiş ve bazıları Müslümanlarla savaşmak üzere ordular hazırlamıştır. Kādî, bu hadiselerdeki mucizeyi akıllı bir kişi veya dayanağı olmayan, davasından emin olmayan bir kişi bu şekildeki mektuplarla dünyanın çeşitli bölgelerinde zorba kralların kendisini ve ashabını yok etmesi için mektuplar yazar mıydı? Akıllı başında bir adam bunları yapmaz,¹³² diyerek bu mektupların dahi Hz. Peygamber’in nübüvvetinin alametlerinden olduğunu söylemiştir. Kādî, Rasûlullah tarafından birçok bölgeye elçi olarak gönderilen sahabilerin gittikleri yerlerde krallar ile geçen ibret ve cesaret dolu davranış ve konuşmalarından birçok örnek verdikten sonra, konunun sonunda şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: “Böylece öğreniyorsun ki, Rasûlullah’ın takip ettiği yollar, akıllı kimselerin takip ettikleri yollar değildir. Bunlar, Allah’ın resûlü, nebisi ve O’nun vahyine güvenen birisi olmadıkça, hiç kimsenin aklına gelebilecek, cesaret edebileceği, güvenebileceği ve umut bağlayacağı yollar değildir. Âlimlerin elde ettikleri ve okudukları bilgilere göre, dünya var olduğundan beri hiçbir peygamberde böyle bir şey görülmemiştir.” Bu açıklamalarda, bir peygamber olmadan bu şekilde bir davetin mümkün olmayacağını ifade için anlatılmıştır.

Hz. Peygamber’in davet mektuplarına verilen cevaplarda, Hz. Peygamber’in dönemin büyük güçlerine karşı Allah’ın yardımıyla nasıl karşı koyduğu görülecektir. Sâsânî Şahı Ebrevîz b. Hürmüz, gönderilen davet mektubunu yırtmış ve elçiye hakaret etmiştir.¹³³ Suriye hâkimi Gassânî lideri, elçinin gelmesine ve mektubun gönderilmesine kızarak Müslümanlara saldırmak için hazırlık yapmıştır.¹³⁴ Basra’ya gi-

¹²⁷ Kādî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 882.

¹²⁸ Hadisenin geçtiği kaynaklar için bk. Müslim, “Mesâcid”, 55; Ahmed, *Müsned*, 5/298; Vâkidi, *Meğâzi*, 1/1040; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 4/278.

¹²⁹ Müslim, “Fezâil”, 3; Mâlik, *Muvatta*, 330; Ahmed, *Müsned*, 5/238; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 5/236; İbn Hibban, *Sahîh*, nr. 1595; Ebû Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, s. 522.

¹³⁰ İbn Hişam, *es-Sîre*, 2/527; Vâkidi, *Meğâzi*, 1/1037; İbn Kesîr, *Bidaye*, 5/23; Taberî, *Tarih*, 2/76.

¹³¹ Mektuplar için bkz. Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber’in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, çev. Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 1998.

¹³² Kādî Abdülcebbar, *Tesbitü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 802.

¹³³ Taberî, *Tarih*, 2/655-657.

¹³⁴ Ebu’r-Rabî, Süleyman b. el-Kelaî, *el-İktifâ bima tazammenehu min meğâzi Resûlillah ve’s-selâsetü'l-hulafâ* thk. Muhammed Kemaluddin İzzuddin Ali, Alemlü'l-Kütub, Beyrut 1997, 2/407.

den elçi, Bizans'ın himayesi altındaki Basra emirince şehid edilmiştir. Sonuçta Gassâniler'in bu şiddetli tutumlarından sebebiyle Mu'te seferi olmuştur.¹³⁵ Mektupların muhtevası incelendiğinde süreçte tam bir özgüven hâkimdir. Mektuplarda, uluslararası alanda bir şeylerin yapılmak istendiği rahatlıkla görülecektir. Mektuplarda güç ve kararlılık mesajları verilmiştir. Bunun en güzel örneği dönemin iki güçlü devleti olan Bizans ve Sâsânî devletlerine gönderilen mektupların içeriğinde bu güç ve kararlılık mesajlarını görmek mümkündür.¹³⁶ Kādî, diğer siyer rivâyetlerini kullanırken yaptığı gibi burada da rivâyetlerin sıhhatine değinmeden sadece bu olayın varlığını kabul etmiş ve üzerine mûcize düşüncesini bina etmiştir. Siyer kitaplarımızın hepsi Hz. Muhammed'in İslâm dininin anlatımı ve tanınması amacıyla gönderdiği mektupları rivâyet etmişlerdir. Fakat klasik eserlerimizde de mektuplarla ilgili görülen en büyük sorun, bu rivâyetler bir araya getirilirken kronolojinin her zaman dikkate alınmadığıdır. Bu tespitten daha çok öncelikle malzeme tespit edilmeye çalışılmıştır. İbn Sa'd ve İbn Hişam da sadece tercih ettikleri rivâyetleri bir araya toplamaya gayret etmişlerdir.

SONUÇ

Kādî Abdülcebbâr, son dönem Mu'tezile âlimlerindedir. Mûcize hakkındaki görüşleri diğer Mu'tezile âlimlerinden farklıdır. Kādî'ya göre Kur'an haricinde Hz. Peygamber'in mûcizeleri iki kısma ayrılmaktadır: Zorunlu olarak bilinenler ve istidlal yoluyla bilinenler. Birinci kısım mûcizeler, hissî mûcizeler çeşidinden olup, az yemekle kalabalık bir topluluğu doyumak, hurma kütüğünün inlemesi, elde tutulan çakıl taşlarının Allah'ı zikretmesi, ağacı çağırıldığında yanına gelmesi bunlara örnek verilebilir.¹³⁷ Kādî'nın Mûcize hususunda sünnî âlimlerin düşüncelerine benzer bir düşünceye sahip olmasının nedenini kendisi anlatmamıştır. Ama İslâm Düşünce Tarihinde pek çok âlimin herhangi bir meseleyi ele alırken bağlısı olduğu ekolün dışına çıktığı görülmüştür. Kādî, bu husustaki düşüncelerini Mu'tezile'nin genel kabulleriyle sınırlandırmamıştır.

Tarihsel olarak Abbasi halifeleri Me'mûn (ö. 218/833), Mu'tasım (ö. 227/842) ve Vâsık (ö. 232/847) dönemlerinde en parlak dönemini yaşamış olan Mu'tezile, Mütevekkil (ö. 247/861) döneminde itibarını kaybetmiştir. Mütevekkil Ehl-i Hadis'e önem vermiş ve desteklemiştir. Mu'tezile bundan sonraki bazı dönemlerde tekrar canlanmaya çalışmış olsa da bu hususta çok başarılı olamamıştır. Mu'tezile düşüncesine sahip bir devlet adamı olan Sâhib b. Abbâd (ö. 385/995) tarafından sağlanan desteklerle Mu'tezile tekrar canlanmaya başlamıştır. Bu dönemin en parlak ve etkili düşünürü kadılık görevini de üstlenen Kādî Abdülcebbâr olmuştur.¹³⁸ Ehl-i Hadis'in revaçta olduğu bu dönemin Kādî Abdülcebbâr'ın bazı konularda Mu'tezile'den farklı düşünmesine sebep vermiş olabileceği ihtimalini de unutmamak gerekir.

Kādî Abdülcebbâr'ın, siyer rivâyetlerini mûcize olgusu ile birleştirmiş olması çalışmamızın ana bölümünü oluşturmuştur. Kādî, siyer rivâyetlerini kullanırken rivâyetlerin sıhhat yönleriyle ilgilenmemiş, daha çok muhtevasını önemsemiştir. Bundan dolayı kullanmış olduğu rivâyetlerin eleştiriye uğraması ile ilgilenmemiş, daha çok kendi fikrini düşüncesini destekleyen rivâyetleri rahatlıkla kullandığı görülmüştür. Siyer rivâyetlerini daha çok aklî yorumlarla güçlendirerek mûcizevî olduğuna bu

¹³⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, 2/97; Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Mektubu*, s. 127-128.

¹³⁶ Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Mektubu*, s. 127.

¹³⁷ Kādî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, s. 597.

¹³⁸ Zemahşeri, Mahmud b. Ömer b. Muhammed b. Ömer el-Harizmî, *el-Minhâc fî Usûli'd-Dîn*, çev. Mehmet Evkuran, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2020, s. 11-12.

şekilde karar vermiştir. Bu durum garipsenmemelidir. Çünkü Kādî Abdülcebbar delilleri “Akıl, Kur’ân, Sünnet ve İcmâ” olarak kabul etmiştir. Bu da, rivâyetlerin aklî delillerle güçlendirilerek mûcize boyutuna çıkarmayı kolaylaştırmıştır. Bu aklî deliller içerisinde sık olarak kullandığı ifadelerden biri “şâyet Allah’ın desteklediği (mûcize) bir Peygamber olmasaydı, Hz. Peygamber birçok yerde tek başına müşriklere meydan okuyabilir miydi?”, Aynı şekilde okuyucuyu düşünmeye sevk edecek cümleler kurmuştur: “Bu anlatılanları iyi düşün!” Nasların anlaşılmasında aklın yeri tartışılmayacak kadar önemlidir. Bu, Hadislerin anlaşılmasında da kullanılan bir metottur. Fakat aklın tek başına her daim hadisin sıhhatini bulmada ve anlaşılmasında doğruya götüreceği tartışmalı bir husustur. Kādî, hadisleri ele alırken en ufak bir kusurda rivâyeti reddetmemiştir, daha çok zorlama metodlarla da olsa hadisleri kullanmaya çalışmıştır. Sened tenkidi yapmak yerine aklî yorumlarla hadisi kullanmaya çalışmıştır.

Kādî Abdülcebbar’ın mûcize ile ilgili bu fikirlerine karşın, Mu’tezile mezhebinde felsefi yönü olanlar, Hz. Peygamber’in nübüvvetinin kanıtları olarak görülen mûcizelere karşı bir söylem geliştirmişlerdir. Söz gelimi Nazzâm, Rasûlullah’la birlikte cinlerin görülmüş olması ve Ay’ın yarılması gibi bir kısım mûcizeleri reddetmiştir.¹³⁹ Kādî Abdülcebbar’a göre Hz. Peygamber’in nübüvveti Kur’ân, gösterdiği mûcize ve mütevâtir haberle sabittir. Onun en büyük mûcizesi olarak başta Kur’ân’ı kabul etmiştir. Kur’ân dışında ise hutbe kütüğünün inlemesi, az olan bir yemek ile ordunun büyük bir grubunu doyurmuş olması, taşların itaat etmesi gibi hissî mûcizeleri göstermiştir.¹⁴⁰

Kādî, siyer rivâyetini kısa özetlemesinin arkasından bu hadisenin mûcize olduğunu bildirmiş ve bu iddiasının hemen arkasından bunun sebebinin de anlatmıştır. Bütün bunlarla birlikte Kādî’nin bu iddialarını ispatlamış olduğunu söylemek güç gözükmektedir. Çünkü delil olarak kullanılan argümanların çoğunluğunun aklî olarak yorumlanmış olması, başkaları tarafından aynı delillerin farklı aklî yürütmelere açık olmasını beraberinde getirmiştir. Bu da Kādî’nin delil olarak kullandığı bir kısım hususların itirazlardan kurtulamayışını getirmiştir. Örneğin, Ay’ın ikiye yarılması hadisesi ile ilgili birçok itirazın varlığı bizi aynı yere götürecektir. Bu tür gerek Sünnî gerekse Mu’tezilî ve daha birçok kesim tarafından tenkide uğrayan rivâyetleri kabulde sorun görmemiştir.

¹³⁹ İbn Kuteybe ed-Dineveri, *Hadis Müdafaaası (Te’vilü muhtelifi’l-hadis)* çev. Hayri Kırbaçoğlu, Kayıhan Yay., İstanbul 1989, s. 89.

¹⁴⁰ Kādî, *Şerhu’l-usûli’l-hamse*, s. 563-572; İlyas Çelebi, “Kādî Abdülcebbar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, 24/105-109.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-muhfehres li elfazı'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Hadis, Kahire 1364/1945.
- Ahatlı, Erdinç, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, DİB Yayınları, Ankara 2007.
- Ali, Cevad, *el-Mufasssal fi târihi'l-Arab kable'l-İsam*, Dâru's-Sâkî, 4. baskı, Beyrut 1422/2001.
- Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul 1986.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989.
- Azimli, Mehmet, "Mekke Dönemindeki Boykot Yılları Üzerine Bazı Mülâhazalar", *İstem*, 2006, sayı: 7, ss. 55-64.
- Azimli, Mehmet, "Şakku'l-Kamer Olayı Çerçevesinde Bazı Tahliller", *Hikmet Yurdu*, 2009, c. 2, sayı: 3, ss. 95-110.
- Bağdadî, Abdülkahir, *Usulü'd-Din*, Darulfunun, İstanbul 1928.
- Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî, *Temhîdu'l-evâil ve telhîsu'd-delâil*, nşr. İmâuddin Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kütübî'l-Sekâfiyye, Beyrut 1987.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1959.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhibuddin el-Hatîb, Mektebetu's-Selefiyye, Kahire 1400/1980.
- Bulut, Halil İbrahim, "Mücize", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, c. 30, ss. 348-351.
- Cevziyye, İbn Kayyim, *Zadu'l-Mead*, trc. ve thk. Muzaffer Can, Cantaş Yayınları, İstanbul 1990.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, *Şerhu'l-Mevakif*, nşr. Muhammed Bedreddin en-Na'sânî, Kahire 1907.
- Cüveynî, İmâmu'l-Haremeyn, *Kitâbu'l-İrşâd ilâ kavâti'l-edilleti fi usûli'l-İtikâd*, thk. Heyet, Mektebetu'l-Hanci, Kahire 1950.
- Çelebi, İlyas, "Kâdî Abdülcebbar". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, c. 24, ss. 105-109.
- , *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdülcebbar*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2002.
- Demil, Emine, *Siretin Risâlet Öncesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020.
- Derzeve, İzzet, *el-Tefsiru'l-Hadis*, çev. Komisyon, Ekin Yayınları, İstanbul 1998.
- Dimâşkî, Muhammed Salih, *Peygamber Külliyyatı*, trc. Recep Doğru - Halil İbrahim Kaçar, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Dîneverî, Ebû Muhammed Abdillâh b. Müslim, *Garîbu'l-Kur'ân*, thk. Seyyid Ahmed Sakar, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1978.
- Ebû Zehra, Muhammed, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, trc. Mehmet Keskin, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1993.
- Medhalî, İbrahim b. Muhammed Umeyr, *Merviyâtu Gazveti'l-Handak*, Medine 1424/2003.
- Emin, Ahmed, *Duha'l-İslâm*, Mektebetü'n-Nahdati'l-Misriyye, Kahire 2001.
- Eraslan, Abdulvasıf, "Mu'tezile'ye Göre Hadis Tenkid Kriterleri: Kâdî Abdülcebbar Örneği", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2019, c. 17, sayı: 2, ss. 119-138.
- Fayda, Mustafa, "Abdullah b. Cübeyr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, c. 1, ss. 93.
- Gazzâlî, *el-İktisâd fi'l-İtikâd*, nşr. Hüseyin Atay - İbrahim A. Çubukçu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1962.
- Gündoğar, Hamdi, *İslâm İtikadında Sünnet*, Çıra Yayınları, 3. baskı, İstanbul 2017.
- Hâkim, Ebu Abdullah Hafız, *Müstedrek ala Sahihayn*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1978.
- Halil, İmâuddin, *Muhammed Aleyhisselam*, çev. İsmail Hakkı Sezer, Yediveren Yayınları, Konya 2003.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayınevi, İstanbul 1980.
- , *Hiz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, trc. Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 1998.
- Hattâb, Mahmut Şit, *Komutan Peygamber*, trc. Ahmed Ağırakça, Bir Yayıncılık, İstanbul 1988.
- İbn Hanbel, Ahmed, *Müsned*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Heyet, Mektebetü Mustafa el-Babî el-Halebî, Kahire 1955.
- İbn İshâk, *Siretu İbn İshak*, thk. Muhammed Hamidullah, Hayra Hizmet Vakfı Yay., Konya 1981.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azîm*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1996.
- İbn Nedim, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebi Yakub İshak, *Fihrist*, Beyrut 1988.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Meni el-Haşimi el-Basrî, *Kitabu't-Tabakatü'l-Kebir (Tabakat)*, trc. Musa Kazım Yılmaz, Siyer Yayınları, İstanbul 2014.
- İbnü'l-Esir, İzzuddin Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1965.
- İbnü'l-Murtazâ, Ahmed b. Yahyâ. *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, nşr. Susanna Diwald-Wilzer, Imprimerie Catholique, Beyrut 1961.
- İcî, Abdurrahman b. Ahmed, *el-Mevakif fi ilmi'l-Kelam*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut ts.
- İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fi garîbu'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan ed-Dâvudî, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1412/1992.
- Kâdî Abdülcebbar, b. Ahmed el-Hemedânî el-Esedabâdî, *el-Muğni fi ebvâbi't-tevhid ve'l-adl*, thk. Mahmud el-Hudayri-Mahmud Muhammed Kasım, Kahire 1965.
- , *el-Münye ve'l-emel*, thk. İsmâuddin Muhammed Ali, İskenderiye 1985.
- , *Şerhu'l-Usûli'l-hamse* (Mukaddime), nşr. Abdülkerim Osman, Mektebetu'l-vehbe, Kahire 1988.
- , *Tesbîtu Delâilü'n-Nübüvve*, trc. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2017.
- , *el-Emalî*, Biblioteca Apostolica, Vaticana. VAT. ARABO 1027/1., Varak no: 13a, 42a, 44b, 70b.
- Kelâî, Ebu'r-Rabî, Süleyman b. el-Kelâî, *el-İktifâ bima tazammenehu min meğazi Resûlillah ve's-selâsetu'l-hulafa*, thk. Muhammed Kemaluddin İzzuddin Ali, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut 1997.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Hadis, Kahire 1996.
- Lings, Martin, *Hiz. Muhammed'in Hayatı*, trc. Nazife Şişman, İnsan Yayınları, İstanbul 2000.
- Makdisî, Muttahar b. Tâhir, *el-Bed' ve't-târih*, Mektebetu Sikâfetu'd-Diniyye, Kahire ts.
- Mâturidî, Ebû Mansûr, *Kitâbu'l-Tevhid*, nşr. Fethullah Huleyf, Dâru'l-Maşrık, Beyrut 1970.
- Mâveridî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâveridî eş-Şafîî, *en-Nüket ve'l-uyûn Tefsiru'l-Mâveridî*, thk. es-Seyyid b. Abdurmaksûd b. Abdurrahîm, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut 1992.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Beyrut 1991.
- Nesefî, Ebu'l-Muin, *Tesbiratu'l-edille*, nşr. Claude Salame, Institut Français de Damas, Dimâşk 1990.
- Nesefî, Ebu'l-Bekâat Abdurrahman, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1998.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şerif, *el-Minhâc şerhu Sahîh Müslim b. Haccâc*, Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1392/1972.
- Râzî, Fahrreddin, *el-Mesâilü'l-hamsûn fi usûli'd-din*, nşr. Ahmed Hicazî es-Sekkâ, el-Mektebetü's-Sekâfi li'n-Neşr, Kahire 1989.

- , *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1990.
- , *Muhassalu efkârî'l-mütekaddimîn ve'l-müteahhirîn mine'l-ulemâ ve'l-hukemâ ve'l-mütekellimîn*, Kahire 1953.
- Reşid, Abdullah, *İslâm'da Ordu ve Komutan*, trc. Enver Güneş - Seraceddin Emre, Şule Yayınları, İstanbul 1992.
- Rıza, Reşid, *Fetâve'l-İmâm Muhammed Reşid Rıza*, nşr. Salahuddin el-Müneccid -Yusuf Khuri, Beyrut ts.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara 2002.
- Sem'an, Ebu'l-Muzaffer Mensur b. Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'ân*, Dâru'l-Vatan, Riyad 1998.
- Semerkandî, Ebu'l-Leys, *Bahru'l-ulûm*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-kadîr*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1414/1993.
- Şiblî, Mevlânâ, *Asr-ı Saâdet*, trc. Ömer Rıza Doğrul, Eser Neşriyat, İstanbul 1977.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2008.
- , *Câmiu'l-beyân min te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi'l-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1984.
- Tantâvî, Muhammed Seyyid, *et-Tefsîru'l-vesît lil Kur'ânî'l-Kerim*, Dâru'l-Nahde, Kahire 1997.
- Teftâzânî, Sa'duddîn, *Şerhu'l-Mekasid*, İstanbul 1887.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed, *es-Sünen*, thk. Heyet, Şirketu Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, Mısır 1962-1977.
- Watt, Montgomery, *Hz. Muhammed Medine'de*, trc. Süleyman Kalkan, Kuramer Yayınları, İstanbul 2016.
- Yakûbî, Ahmed b. İshak b. Ca'fer b. Vehb b. Vâdih, *Târihu'l-Ya'kûbî*, Dâr-u Sâdir, Beyrut 2002.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı, İstanbul 1936.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Delâilü'n-Nübüvve", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul 1994, c. 9, ss. 115-117.
- Zeccac, Ebû İshâk İbrahim b. Es-Sirrî, *Me'ânî'l-Kur'ân ve İrâbuhu*, thk. Abdulcelil Abduh Şelbi, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1998.
- Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve Vefeyatü'l-Meşâhiri'l-A'lâm*; thk. Ömer Abduselâm Tedmürî, Beyrut 1990.
- Zemaşşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, thk. Muhammed Abduselâm Şâhîn, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut 2009.
- , *el-Minhâc fi Usûli'd-Dîn: Dinin Temel İlkelerini Anlama Yöntemi*, çev. Mehmet Evkuran, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2020.
- Zencânî, İbrahim Müsevi, *Akâidu'l-İmâmiye el-İsnâaşeriyye*, İntişarat-ı Hazret-i Mehdi, Kum 1943.